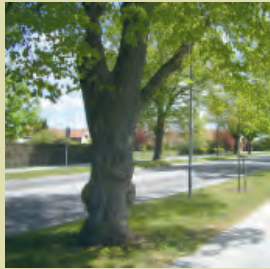

HELA VISBY

Bebyggelsens och utemiljöns karaktärsdrag
i Visby ytterstad 1900 - 2000

Bilaga till fördjupad översiktsplan för Visbyområdet, antagen av kommunfullmäktige 2009-12-14, § 172

INNEHÅLL

Förord

KORTFATTADE STADSELSBESKRIVNINGAR	5
Annelund-Katrinelund inklusive Visby flygplats	5
Artilleriet (A7 öster om Allégatan)	5
Bergbetningen	6
Bingeby-Smittenslund	6
Brömsebro	6
Djuplunda	6
Furulund	7
Galgberget	7
Gravarna	7
Gråbo-Pilhagen	7
Haga	8
Hamnområdet	8
Hällarna (Södercentrum)	8
Innerstaden	8
Kopparsvik	9
Länna	9
Norderbacka	9
Norderstrand-Gustavsvik-Snäck	9
Norr	10
Rävhusen	10
Skarphäll	10
Solberga (inkl Östercentrum - Gutavallen, Kajsarn och A7-kasernområde)	10
S:t Göran	11
Stenhuggaren	11
Södra Hällarna	11
Terra Nova	11
Visborg-P18 (kasernområdet)	12
Visborgsstaden-Tallunden	12
Värnhem	12
Österby	13
Östra Vi	13
Karta - områden med särskilt värdefull bebyggelsemiljö	13

Utemiljöer i Visby ytterstad - stadsrum, flerbostadshusområden och privatträdgårdar

Perioden 1900-1930	15
Perioden 1930-1960	21
Perioden 1960-1980	27
Perioden 1980-2000	31

Bebyggelsens karaktärsdrag - villor och flerbostadshus

Varsamhet gäller för alla byggnader	35
Generella förhållningssätt	35
Sekelskiftet 1900	36
1910-tal	38
1920-tal	40
1930-tal	42
1940-tal	46
1950-tal	50
1960-tal	53
1970-tal	57
1980-tal	60
1990-tal	62
2000-2010	64
<hr/>	
Att tänka på inför en planerad förändring	67
Litteraturtips	67

Förord

Denna skrift utgör bilaga till den fördjupade översiktsplanen för Visbyområdet "Hela Visby" och redovisar övergripande bebyggelsens och utemiljöns karaktärsdrag och kulturhistoriska värden i Visby ytterstad, områdes- och epokevis. De redovisade texterna är tänkta att bidra till en gemensam syn på hur dessa värden kan tillvaratas och tjäna som vägledning när staden förändras, förnyas och utvecklas. Utpekade karaktärsdrag och förhållningssätt i respektive kapitel kommer att utgöra underlag vid bygglovprövning och planläggning.

En översiktsplan är vägledande för beslut i enskilda ärenden som detaljplaner och bygglov och förhållningssätten är i allmänhet generella. Det innebär att bedömningen i det enskilda fallet påverkas av de kulturhistoriska värdena på platsen i relation till dess omgivning, liksom av de förändringsbehov som aktualiserats. Kunskapen om Visbys lokala karaktärsdrag, kvaliteter och särarter är därför viktiga utgångspunkter även när mer översiktliga förändringar i staden diskuteras.

Stadsdelskarta för Visby

Kortfattade stadsdelsbeskrivningar

Annelund-Katrinelund inklusive Visby flygplats

Annelund/Katrinelund öster om Lummelväg har behållit sin öppenhet med gles placerade permanentus utefter vägen. Österut utbreder sig ett flackt glesbevuxet landskap som ansluter till flygplatsområdet i norr. I öster avrundas det nästan helt öppna landskapet av brandstationen uppförd på 1980-talet. Området fungerar som en visuell övergångszon mellan landet och staden. Den södra delen, närmast Visby innehåller strövområde med golfbana. I den fördjupade översiktsplanen från 1991 är marken avsedd att användas för flygplats, golfbana samt i viss mån småindustri, kontor och handel. Flygplatsinfarten är diskret och kan accentueras för att markera dess betydelse som ett av våra viktigaste kommunikationscentra.

Artilleriet (A7 öster om Allégatan)

I detta f d militära övningsområde finns endast några få spår kvar av försvarsaktivitet. Några enstaka skjul och rester av en gammal skjutbana återstår. Ett litet område med villor byggda runt sekelskiftet 1900 och senare har uppförts mot Follingboväg. Nya studentbostäder i form av loftgångshus och hyreshus i två våningar med parkering utemot Allégatan har tillkommit i områdets sydvästra hörn. Söder om detta har det planerade villaområdet börjat byggas med hitintills ett 20-tal villor.

Kommunens återvinningscentral och värmekraftverk är lokaliserade till det östra partiet av området. Här finns stora rekreationsvärden med stigar, naturliga landskapsrum och en variationsrik flora. Det öppna landskapet, med främst Krooska dungen som ett omväxlande undantag, innehåller nivåskillnader som ger god överblickbarhet. Naturområdet används i stor utsträckning av de närboende. Området har än så länge dålig förankring med det befintliga vägnätet och det är svårt för gående och cyklister att ta sig över Allégatan. Exploatering har skett i olika etapper med påföljd att delområdena saknar samhörighet. En allt för hög exploateringsgrad kan leda till att ett populärt strövområde försvinner. Möjligheten finns och arbete pågår med att "knyta ihop" befintliga stadsdelar genom en fungerande genomfart.

Bergbetningen

På klinten med utblick över havet ligger Bergbetningen med karaktär av sommarstugeområde i låg tallskog. Delar av området längs klintkanten är naturreservat och därmed skyddad från ny bebyggelse. Bergbetningen är ett känsligt naturområde och ingår som en del av ett populärt närströvsområde för Visby. I vissa delar av området finns möjlighet att förtäta.

Bingeby-Smittenslund

Området omfattar villakvarteren Smittenslund, flerbostadsområdet Bingeby samt kvarteren Korpen och Hackspetten med större allmänna anläggningar som skola och vårdcentral.

I delområdet Bingeby byggdes med start på 1960-talet en storskalig sammanhängande flerbostadsbebyggelse i direkt närhet till den framväxande LM Ericsson-industrin (kv Telefonen). Resultatet har blivit ett kvalitativt bra bostadsbestånd med fristående lamellhus placerade kring öppna gårdar, omgivet av industrianläggningar, offentliga inrättningar, sjukvård, skolor, daghem mm. Varje enskilt kvarter: Vitkålen, Höken, Gurkan, Melonen och Dillen visar upp tidstypiska särdrag, men är sinsemellan dåligt integrerade. Renoveringar och förändringar av de större bostadshusen har tenderat att utföras utan ett genomtänkt förhållningssätt till arkitekturen.

Det äldre villaområdet i Smittenslund påminner starkt om kvarteren i stadsdelen Östra Vi, men är inte lika välbevarat. Bebyggelsen har tillkommit under ungefär samma tidsperiod och har karaktären av trädgårdsstad. Det modernare villaområdet öster om Rutegatan sträcker sig fram till det grönstråk som bildar gräns till mot Skarphällsområdet. Skarphäll har en väl sammanhållen karaktär.

Kvarteret Korpen planerades av Sven Markelius 1934 och hyser två stora byggnadskomplex varav den ena är psykiatrisk klinik ritat av Hakon Ahlberg 1937 med klassisk utformad institutionsstil, placerad i en anlagd skulpturpark. Längs Bingebygatan, norr om kvarteret Dillen finns plats för en möjlig förtätning.

Brömsebro

Stadsdelen avgränsas av Norra Hansegatan i öster och Kung Magnus väg/Broväg i väster. Brömsebro är ett område som består av flera mindre partier avdelade med grönstråk. Här finns friliggande villor, flerbostadshus samt skol-, kontors- och verksamhetsbyggnader. I det södra villaområdet, längs Polhemsgatan, dominerar bebyggelsen av karaktärsfulla funkisvillor. Till villorna ansluter ett område med kolonilotter som skyddar mot den hårt trafikerade Norra Hansegatan. Kvarteret Bofinken längs Broväg är ett exempel på genuin, välplanerad 50-tals bebyggelse med mindre fristående lamellhus placerade kring en lummig gård som bildar en egen oas. Kvarteret Domherren strax intill ger ett mer rörigt och överexploaterat intryck då 40-tals bebyggelsen kompletterats med punkthus från 1990-talet. I den norra kilen som bildas av kv Verkstadsskolan, Lotteriet (Svenska spel) och Pumpen övergår bebyggelsen i stadsdelen Skarphäll och får då en mer industriell karaktär. I kvarteret Grönsiskan har det gamla epidemisjukhuset fått en ny funktion.

Området är svagt definierat gentemot omgivande stadsdelar undantaget vid Broväg där en viss stadsmässighet upplevs. Det nyligen uppförda bostadsområdet på den gamla slakteritomten mot väster har bidragit till att visuellt knyta samman området med Solbergaområdet. Fler förändringar i form av förtätning bör inte ske i detta område.

Djuplunda

Mellan Langsväg och Färjeleden med en välväxt tallskog i söder ligger detta äldre villaområde i omedelbar anslutning till kasernområdet vid f d P18. Området har en viss bykänsla och innehåller äldre egna hem och villor på djupa tomter. I norr finns mer enhetliga uppförda 1970-talsvillor. Byggnaderna ligger i förgårdslinje utefter gator med varierande bredd utan trottoarer. De uppväxta trädgårdarnas träd och välväxta häckar, samt ett parkområde ger ett dominerande grönt intryck. Området innehåller också fina lekplatser, tennisbana och enstaka mindre verksamheter. Trafiksäkra förbindelser med cykelbana finns mellan Djuplunda och Gråboområdet.

Detta tidigare randområde kan komma att bli mycket attraktivt i

samband med den strukturomvandling som påbörjats i och med den militära avvecklingen. Detta kan innebära att bebyggelsestrycket ökar med önskad avstyckningar som följd.

Furulund

Furulund är ett äldre, geografiskt väl avgränsat egnahemsområde där förtätningar med villor och i några fall mindre flerfamiljsbyggnader genomförts. Området växte fram söder om järnvägen längs en enda rak väg (Furulundsgatan). Mot öster, i yttre Furulund, ligger ett mot övrig bebyggelse avgränsat och enhetligt planerat bostadsområde med flerfamiljshus från 1980-talet (Trädgårdsgatan). Furulund har en tidsmässigt blandad bebyggelse där fastighetsklyvning splittrat de ursprungligen stora tomterna. Tillsammans med tillbyggnader av en mängd gårdshus, garage, växthus mm i en ganska tillfällig ordning, har en speciellt livlig och spännande bebyggelsekaraktär utvecklats. Förutom några mindre kontorsarbetsplatser i villornas källare finns inga övriga verksamheter i området. Handel och övriga behov av närliggande servicefunktioner kan antas tillfredsställas i Gråbo centrum.

Galgberget

Den forna avrättningsplatsen med den medeltida Galgen, klintpartier och hällmarksområden är sedan 1998 skyddad som ett kommunalt naturreservat.

Från S:t Görans ruin leder strövstigen Hälsans stig norrut nedanför klintkanten på Kärleksstigen, som anlades på 1930-talet. Den öppna platån i Backgatans förlängning är ett viktigt element i landskapet där en kalkugnsskruin påminner om den kalkbränning som utfördes fram till 1800-talets slut. Mellan Galgberget och havet ligger Trojaborgslabyrinten. Från Galgberget hade man fram till 1970-talet fri utsikt mot staden och ringmuren, liksom från Lummelundsväg mot havet. Tallskogen breder numera allt mer ut sig och det är angeläget att gallring sker så att det öppna landskapet återskapas. Upplevelsen av Galgberget som en ostörd miljö från Lummelundsväg bör bibehållas. Området bör även fortsättningsvis utgöra ett ströv- och besöksmål för gemene man.

Speedwaybanan som varit förlagd hit sedan 1950-talet har avvecklats för att möjliggöra bostadsbebyggelse i anslutning till Botairlunden, Norderbackaområdet.

Gravarna

Gravarna betecknar de grönområden som sträcker sig kring ringmurens utsida. Det är ett populärt strövområde som bildar buffertzonen till världsarvet. Områdena består av Norder-, Öster- och Södergravarna samt Östra Byrummet som innehåller park, busstation och parkering. I Nordergravarna, kvarteret Piggvaren ligger Göransgården (f d äldreboende som ska bli hotell), är den enda byggnaden på platsen. Anläggningen är ett mycket välanpassat inslag, vilken smälter in i terrängen. Gravarna fungerade under medeltiden som stenbrott, var man hämtade material för att uppföra ringmuren. Området utgör en världsunik och dramatiskt vacker inramning av staden, men har på några ställen exploaterats och ger bitvis ett något igenvuxet intryck. Detta har inverkat negativt på ringmuren och möjligheten att överblicka den.

Området mellan busstationen och Söderport kan komma att ingå i det av förslag på förändringar av Östercentrum. Parkeringsplatsen vid Kajsarporten har flyttats en bit för att inte störa intrycket av muren.

Gråbo-Pilhagen

Gråbo har ett varierat och komplext bebyggelseutbud med villor och flerbostadshus. Två- och trevåningsbebyggelsen kring ett centralt placerat torg representerar miljonprogrammets bebyggelse. Kvarteret Stäven vid Allégatan upplevs som tätt bebyggt. Med Pilhagen komplementeras områdets bostadsbestånd genom en väl planlagd karaktäristisk villabebyggelse i mexitegel från 1970-talet. Det stora antal hyreslägenheterna är väl underhållna och har hög kvalitet från uppförandet.

Det trafikseparerade vägnätet fungerar väl för cykel och gångtrafik, medan biltrafiken har svårare att ta sig fram.

Genom Visbys expansion hamnar Gråbo allt närmare stadens centrum, vilket kan höja attraktionskraften i området som med en ge-

nomtänkt planeringsstrategi kan komma att få stärkta servicefunktioner. Möjligheten finns att förtäta området och knyta ihop Gråbo med omgivande stadsdelar.

Haga

Haga har en välorganiserad och karaktäristisk fasad mot Allégatan. Byggnaderna ligger mycket tätt inpå gatan på ett sätt som inte förekommer annars i staden. I den södra delen av Allégatan ligger tätt placerade tegelvillor från 1950-talet, vilka avlöses mot norr av 1½ plans flerfamiljshus i en enkel avskalad arkitektur. Sydost om tegelvillorna ligger ett område med åldersmässigt blandad villabebyggelse i små kvarter kring vindlande gator. I norr finns ett glest exploaterat större bostadsområde med två våningar höga byggnader och olika hustyper med varierande upplåtelseformer. Trafikstrukturen i det äldre villaområdet är otydlig.

I nordost löper Kronoparken som är ett ca 100 meter brett, långsträckt och vildvuxet blandskogsparti. I den västra delen ligger en panncentral och i östra delen kan man överväga kompletteringar av ytterligare bostadshus.

Hamnområdet

Hamnområdet sträcker sig idag från Hamnplan och gästhamnen i norr och söderut längs Skeppsbron fram till färjeterminalen och den storskaliga yttre hamnen avsedd för nyttotrafik och godshantering. I samband med att den nya hamnen byggdes i slutet av 1970-talet försvann största delen av den mer småskaliga fiskeribebyggelsen. De byggnader som ännu finns kvar i anslutning till den inre hamnen var främst avsedda för magasinering, men har idag andra funktioner som restaurang (Torsmanska huset), utställningslokal (Björkanderska magasinet), och kontor. De har trots det behållit mycket av sin hamnkaraktär med putsade fasader och gaveln mot vattnet. Ringmuren avslutas vid fängelset och mittemot det som återstår av Visbys fiskehamn. På Holmen pågår fortfarande viss hamnverksamhet med lastning och lossning, där finns bl a en magasinsbyggnad, en silo och en lyftkran samt servicebyggnader avsedda för gästhamnens besökare. Tillsammans formar de en genuin och intressant hamnmiljö i begränsat format.

Bebyggelsen längs kajen söderöver övergår i en mer storskalig och modern typ (f d hamnterminalen) och avrundas med färjeterminalen. På motsatt sida om Färjeleden (från vattnet räknat) finns äldre byggnader insprängda i ett lummigt grönområde. Besökare som anländer sjövägen till Visby har svårt att orientera sig när de kommer ut från färjeterminalen. Det finns ingen naturlig anvisning vare sig mot inner- eller ytterstaden.

Hällarna (Södercentrum)

Hällarna sträcker sig västerut från Söderväg räknat ned mot Färjeleden i ett varierat landskap av lummig park och kal hällmark. Bebyggelsen består av en komplex blandning av villor, radhus, bostadsrätter, hyreslägenheter ovanför affärslokaler, äldreboende och studentlägenheter.

Pallisaderna är ett grönområde i sluttningen ned mot färjeleden med få bilvägar, men många gångvägar samt några hus-i-park.

Södercentrum är ett splittrat handels- och verksamhetsområde med vissa bostadskvarter som Byrumsgatan, kv Häggen (Södercentrum) och studentkvartern (Mejeriet) bakom f d järnvägstationen. Här har gamla hus fått nya funktioner. Vissa ”mellanrum” känns som rum mellan mer definierade stadsrum. Otydlig vägstruktur för gående och cyklister.

Området mellan det f d stationshuset och de nya studentbostäderna är rumsligt otydligt. Växlighet och dålig belysning skapar en otrygg upplevelse kring gång- och cykeltunneln, som så ofta vid liknande gångtunnlar.

Möjligheten finns att ersätta de låga affärsbyggnaderna (f d Fribergs Färg och Järnaffären) och de stora parkeringsytorna med nya bostadskvarter.

Innerstaden

Visby innerstad är riksintresse för kulturmiljövården (område 20) enligt 3 kap 6 § miljöbalken. Av motiveringen till riksintresset framgår

följande:

Visby innerstad är en unik tidig medeltida muromgärdad stad. Visby var hansans födelsestad och östersjöhandels ledande metropol fram till och med 1200-talets slut. En era i stadens historia som i planmönster och bebyggelse ännu väl speglar handel, hantverk och sjöfart samt stadens förvaltningsfunktioner och sociala förhållanden från medeltid fram till modern tid.

I december 1995 beslutade UNESCO: s världsarvskommitté att infoga Hansestaden Visby på listan med motiveringen: "Visby (-innerstad) är ett synnerligen framstående exempel på en nordeuropeisk mur-omgärdad medeltida handelsstad med utomordentligt väl bevarad stadsmiljö och synnerligen värdefull äldre bebyggelse som åskådligt illustrerar denna typ av betydelsefull mänsklig boplats, både genom dess form och funktion."

Kopparsvik

Kopparsviksområdet, som utgör en länk i söder mot obebyggda marker, bjuder på stora kontraster i bebyggelsen. Mot havet dominerar oljecisterner och innanför dessa ligger några äldre villor. Langska huset representerar en liten kulturmiljö (byggnadsminne) med en gotlandsgård från 1700-talet. Området uppe på klinten är ett strövområde som förutom tre kvarnar (Lågan, Karingen och Plågan) i stort sett är obebyggt. I söder finns låg bebyggelse av verkstadskaraktär för olika verksamheter. Områdets unika läge med fantastiska utsikter över havet kontrasterar mot pågående verksamheter med bl a ett reningsverk. Inom ett 20-årsperspektiv är det troligt att behoven för flera av de stora befintliga anläggningarna ser annorlunda ut. En långsiktig planering för förändring av området funktion är därför möjlig. Det är därför av intresse att planera för en utflyttning av den utrymmeskrävande handeln/industrin. Klinten bör skyddas från framtida exploatering som stör utblicken mot havet och visuellt bryter klintens siluett.

Länna

I Länna, Visby ytterstads första arbetarstadsdel, finns de viktiga bebyggelseuttrycken i efterkrigsbebyggelsen kring Lännaplan och Liljewalchsvägen, men också hos 1960-talsbebyggelsen i Violen, Pionen

m fl kvarter. Här finns en äldre, nu mer lite söndertrasad villamiljö utefter Eugeniagatan, kvarteret Vargens homogena bebyggelse samt områden med en blandad villabebyggelse dominerad av efterkrigs-funktionalism.

Den regionalt anpassade funktionalismen med varierande byggnads-volymer har höga stadsbyggnadskvaliteter. Ett flertal grönområden samt rester av ursprungsgårdens alléer ger området en historisk identitet och karaktär. De bitvis relativt öppna miljöerna och grönområden kan betyda möjligheter till förtätning. Det är av vikt att detta görs med stor hänsyn och anpassning till efterkrigstidens stadsplan och bebyggelse. Delområdet Andersro är inventerat och omfattas av varsamhetsbestämmelser i gällande detaljplan.

Norderbacka

Norderbacka omfattar ett område som utgör en länk mellan staden och de öppna markerna vid klinten på Galgberget. Bebyggelseutformningen är förutom för två radhuslängor från 1950-talet, ostrukturerad och framvuxen ur ett bra affärsläge vid Lummelundsväg. Bensinstation med bilförsäljning och rackethall representerar de enda verksamheterna i området. Park- och naturytor dominerar. Området har höga kvaliteter med en väletablerad park samt stora oexploaterade områden på klintkanten nära det centrala Visby, direkt i anslutning till ett naturreservat i norr. En påbörjad exploatering av obebyggd mark utefter Lummelundsväg och en utveckling genom förtätning av det bebyggda området förefaller möjlig utan att riskera de mycket höga natur- och kulturvärdena i angränsande område.

Norderstrand-Gustavsvik-Snäck

Området består av ett smalt låglänt glest bebyggt markområde närmast havet, nedanför en hög klint. Miljön är karaktärsmissigt uppdelad i nivåskillnad mellan en strandväg och en inlandsväg högre upp i terrängen, utan direkt kontakt med havet. Här finns en begravningsplats, ett rekreativområde med bad, semesterbyar, vackra ängsmarker. Bebyggelsen består av glest spridda äldre villor, ett sentida fiskeläge samt turistanläggningar. Bostadsbebyggelse finns vid Snäckviken i femvånings punkthus och i en terrassbyggnad, Snäckgårdbaden, samt i bostadsområdet vid Talludden. I södra delen av turistanläggningen

vid Norderstrand har ett hotellkomplex byggts. Hela området är attraktivt som ett allmänt strövområde och det är mycket viktigt att inte privatisera mark i realiteten eller upplevelsemässigt t ex genom en för hög exploatering. Strandpromenaden ska upplevas som en naturmiljö som är tillgänglig för allmänheten i sin helhet.

Norr

Området breder ut sig i den kil som bildas mellan Broväg och Lummelundsväg. Bostadsbebyggelsen i väster präglas av den tidiga efterkrigsarkitekturen där ljusa putsfasader, låga takfall och symmetriskt uppbyggda neutrala fasader ger ett strikt och välorganiserat intryck. Mot öster ändrar området karaktär med låga industri- och kontorsbyggnader i ett oplanerat, långsamt framvuxet område typiskt för baksidesentréer i småstäder.

Det välplanerade området domineras av lamellhus med smålägenheter, omgivande natur och parkmark i anslutning till en väl fungerande trafikstruktur och välförsett med parkeringsplatser. Här finns matvaruaffär och andra servicefunktioner. Längre norrut dominerar låga småhus. De omgivande relativt trafikerade vägarna kan upplevas som en nackdel genom negativ miljöpåverkan. Stjärnlunden är f d soptipp och därför olämplig att förtäta däremot finns möjligheter till en förtätning med bostadshus i Torslunden. Denna tillsammans med en eventuell exploatering i området Norderbacka i väster kan bidra till att befintliga servicefunktioner kan bibehållas och utvecklas. Ny bebyggelse längs de båda infartsvägarna kan också bidra till att förbättra upplevelsen av Visbys entréer.

Rävåhagen

Rävåhagen ligger i Visbys östra förlängning mellan Slitevägen och Follingboväg. Det är ett naturinfluerat område med få entréer, avsett för idrott och rekreation.

Området utgör övergången mellan bebyggt och obebyggt område i utkanten av staden. Den norra delen, längs Slitevägen, är delvis bebyggelseinfluerad och innehåller bilverkstad, bensinstation och lång-

re österut enstaka bostadshus. I huvudsak upplevs dock området som obebyggt och barrskogsmark samt spridda ängsmarker utgör de naturliga och dominerande inslagen. Insprängt i skogsmiljön i områdets södra del finns en idrottsanläggning med ishall samt hästanläggningar med stall och inhägningar. Genom området löper ett flertal kraftledningar. Rävåhagen är ett stort och värdefullt rekreationsområde.

Skarphäll

Skarphäll sträcker sig i en L-form längs Skarphällsgatan och Hantverksgatan. Industriområdet tar slut vid kvarteret Telefonen och Bingebygatan bildar gräns mot flerbostadsområdet Bingeby. I området finns verksamheter, hantverk, handel och industri. Arkitekturen präglas av ett storskaligt men ändamålsenligt byggnadsätt där byggnadskropparna är placerade med entréer som vetter mot stora parkeringsytor. Skyltar dominerar formspråket. Det är en funktionsindelad stadsdel sammanbunden av omgivande trafikleder. Grönytor bildar buffertzoner mot närliggande villaområdet.

Skarphällsområdet är planlagt som industriområde, men har utvecklats mot storskalig handel. Trots att Skarphäll karaktäriseras som ett externt handelsområde, ligger det relativt nära stadskärnan och är tillgängligt även för icke bilburna. Kvarteret Telefonen innehåller LM Ericssons (senare Flextronics) fabriksanläggning med ett typiskt såg-tandstak. I dess närhet byggdes arbetarbostäder i stadsdelen Bingeby upp.

Solberga (Inklusive Östercentrum - Gutavallen och Kajsarn samt A7- kasernområdet)

Inom Solberga finns Visbys kommersiella centrum (Östercentrum) samt en mängd offentliga samhällsfunktioner som t ex bad och idrottsanläggning (Gutavallen). Bostadsbebyggelsen består av villor i små och täta kvarter uppförda mellan 1920-40, där de äldsta ligger utefter Follingboväg. Byggnaderna är placerade i förgårdslinjen i stora trädgårdar med fruktträd och planteringar, vilket tillsammans med trädader längs flera av de genomkorsande vägarna ger området ett grönskande intryck. Centrumbebyggelsen vid Österväg utgörs av typisk 1960-talsarkitektur som kompletterats och byggts till. Vid Ka-

sernområdet (f d A7) finns fortfarande de flesta militära anläggningarna med tillhörande trädplanteringar i välbevarat skick.

Handelsområdet utefter Österväg har utvecklats till en naturlig träffpunkt för många gotlänningar och bildar ett viktigt stadscentrum. Om stadscentrets roll säkras mot de hot som externa affärsetableringar utgör och de problem som kan relateras till de stadsdelsklyvande trafiklederna kommer vinsten hela Visby till del. Området är delvis inventerat som underlag för eventuella varsamhetsbestämmelser.

S:t Göran

Området är beläget i sluttningarna nedmot havet utanför Visbys norra murar. S:t Görans villaområde har närhet till naturen och havet och en öppenhet i bebyggelsen, som accentueras av de naturliga variationerna i höjdläge. Mot havet domineras området av det expanderande lasarettet. Bostadshusen har ofta uppförts av lokala arkitekter och byggmästare och representerar hela 1900-talets arkitekturstilar. Byggnaderna är fristående och generellt sett placerade med långsidan mot gatan. Trädgårdarna är väl uppvuxna och skapar en grönskande gatubild. Uthusen är av underordnad karaktär och återfinns oftast långt in på tomterna. Områdets relativt stora villor, närhet till staden och havet samt den i öster liggande klinten ger ett geografiskt specifikt och attraktivt läge. Området är inventerat och varsamhetsbestämmelser har tagits fram för att undvika förvanskningar av den ursprungliga bebyggelsen.

Stenhuggaren

Kvarteret Stenhuggaren är beläget vid Follingborondellen och är planerat för småindustri, kontor och handel. I detta planområde har fackföreningsrörelsen uppfört ett kontor och ett handelsområde för externhandel med mat-, sport- och klädbutiker har etablerats. Öster om området finns dock sedan länge verksamhet kring hästuppfödning, trav- och ridsport. Möjligheten till hästsportaktiviteter så nära stadens centrum är värdefullt.

Södra Hällarna

Södra Hällarna har varit ett militärt övningsområde med skjutbana inklusive skjutvall. Området ligger mellan havet och kustvägen söderut från Visby och sträcker sig från Vibble i söder till Visby och kommunens reningsverk i norr.

Området kom redan på 1400-talet att tillhöra Visborgs slott och sedermera Kronan, d v s staten. För statens räkning uppfördes 1691 Kungsladugård som centrum för det jordbruk som drevs på dessa marker med ett antal torp för gårdens behov. Inom området finns bl a en registrerad fornlämning i form av en kalkugn.

Det statliga markinnehavet, Kungsgården, sträckte sig från nuvarande Halsjärnsgatan till Västerhejde. Kungsladugårdens mangårdsbyggnad har sedan 1921 utnyttjats som bostad för regementschefer och de senaste tjugo åren för militärkommandochefen. Idag ägs gården av Gotlands kommun.

Södra hällarna är till stora delar ett öppet hällmarksområde, men i nordost mot länsvägen finns skog. I den norra halvan finns en markant klint som i den södra delen mjukas upp till en brant sluttning. Trots den långvariga militära närvaron hyser området fortfarande stora naturvärden. Hela den öppna delen är av riksintresse för naturvärden.

Området har även ett högt värde som rekreationsområde. Området är av riksintresse för rörligt friluftsliv. Utblicken från länsvägen över det nästan kala hällmarksområdet mot havet är synnerligen slående och ger i vissa delar ett närmast exotiskt intryck.

Terra Nova

Söder om Visbyleden ligger Terra Novaområdet, som uppfördes under första hälften av 1980-talet. Området har formats kring ett enhetligt planerat, arkitektoniskt genomtänkt, stort bostadsområde med tvåvånings- /flerfamiljshus utplacerade kring gårdar som avskilts från trafiknätet med återvändsgränder och gemensamma parkeringsytor.

Utspridda i den glesa tallskogsmiljön öster och söder om detta ursprungliga bostadsområde ligger ett flertal mindre enklaver av villor där husen placerats kring en enda matarväg i slutna kvarter. Utbyggnad av dessa villaområden pågår.

Området ligger nära större naturområden i öster och avskämmas från staden av Visbyleden. Här finns daghem, skola, en affär och en kyrka men området saknar, trots sin relativa storlek, flera vitala servicefunktioner.

Visborg P18 (Kasernområdet)

Kasernerna på Visborgsslätt ritades av fortifikationens arkitekt Erik Josefsson och stod färdiga 1905 i monumental tegelarkitektur. Kasernbyggnaderna kompletterades med olika servicebyggnader som matsal, mässbyggnader, marketenteri, exercishus, sjukhus och förrådsbyggnader. Huvuddelen av dessa byggnader var uppförda i trä med snickarglädjedetaljer.

Bland större karaktärsbyggnader märks stabsbyggnaden Nya Visborg från 1982, då verksamheten flyttades från innerstaden, och miloverkstaden från 1995. Under 1980-talet flyttades artilleriregementet och luftvärnsregementet från Korsbetningen till Visborgsslätt och en ny kasern uppfördes väl anslutande till regementsområdets karaktär. En matsal för samtliga anställda, nu restaurang Hwitstjärna, kom till 1986.

Nedläggningen av den militära verksamheten tog sin början med artilleriet och luftvärnets verksamhet 1995, därefter följde militärkommandostaben 2004 och slutligen 2005, Gotlands regemente som sedan 1960-talet rustats som pansarregemente.

Hela området befinner sig i en snabb omvandlingsfas då stora delar av den kommunala förvaltningen flyttar in i de gamla byggnaderna som byggs om för nya krav. Flera verksamheter har också etablerats i området.

Visborgsstad - Tallunden

Området är långsträckt och karaktärsmässigt differentierat. I Visborgsstad finns storskalig bostadsbebyggelse placerad kring ett bilfritt, idag från handel utarmat, centrum dominerat av bollspels- och lektytor. I övrigt är bebyggelsen relativt tät och låg. Den täta karaktären förstärks av ett tätt vägnät. Ett "överblivet" grönområde, tidigare militär terrängbana, finns närmast färjeleden och utgör idag ett strövområde för hundägare samt i öster en relativt nyetablerad storskalig dagligvaruhandel. I den norra kilformade delen av området, mellan Söderväg och Stenkumlaväg finns kontor, restaurang, bensinmackar och andra verksamheter i ostrukturerad blandning. Den kuperade parken Tallunden är ett populärt rekreativområde, inte minst vintertid. Villakvarteren vid Villagatan visar upp en typisk byggmästarfunkis, fristående hus placerade på stora trädgårdstomter.

En fortsatt förtätning med mindre hyreshus i villakvarteren vore olyckligt och skulle leda till sönderslagna kvarter. Här finns dock möjligheter att bebygga delar av det tidigare övningsfältet i söder.

Värnhem

I Värnhems äldre, norra delar, finns en intim och speciell prägel genom slingrande vägsträckningar med små torgbildningar omgivet av äldre egnahemshus och villor. Söderut blir gatorna raka och bredare och speglar ett yngre planeringsideal. Dessa äldre partier tillsammans med den konsekvent genomförda 1950-talsbebyggelsen i nordost samt ett lågt och slutet villakvarter från 1968 visar ett brett register av 1900-talets villatyper och dess planeringsideal. Området erbjuder ett varierat utbud av bostadstyper och är relativt välförsett med serviceinrättningar som skolor, kyrka och sporthall. Detta innebär att området antar en relativt självständig stadsdelmässig karaktär som är unik för Visby. Befintlig bebyggelsestruktur omöjliggör i stort sett en framtida exploatering. Längs Kolonigatan är en viss förtätning tänkbar. Framtida bostadsutbyggnad på nya markområden söder om Värnhem skulle sannolikt stärka områdets affärs- och serviceverksamheter så att de ges möjlighet att fortleva. Området är delvis kulturhistoriskt inventerat.

Österby

Österby är ett industriområde i stadens utkant. Det västra partiet nås via Lundbygatan, som fungerar som matarväg till de modernaste anläggningarna. Dessa domineras av speditorsfirmor och lager med stora plåtkomplex (Arla, Swedish meat). Åt öster övergår området i ett stadsdelsmässigt ingenmansland utan översiktlig visuell struktur i en blandning av industrifastigheter, otuktad natur och skräptomter.

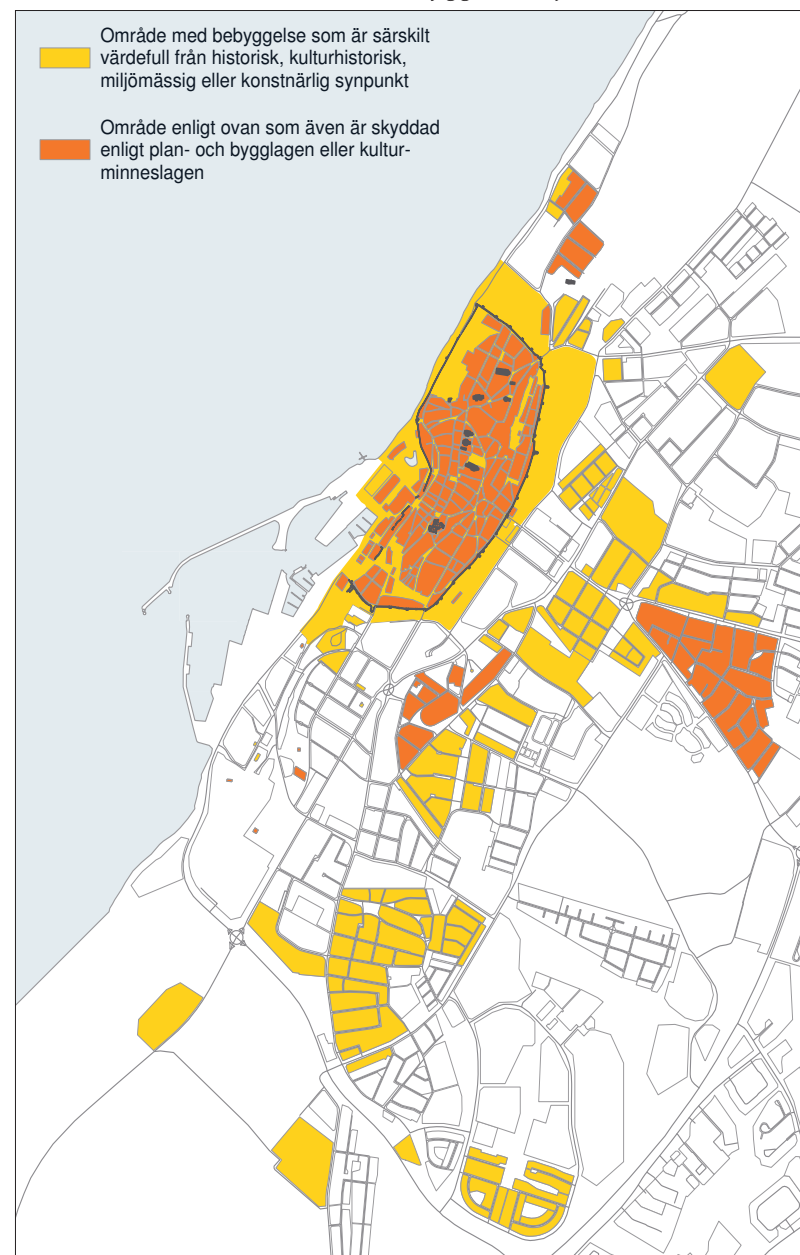
I områdets norra del finns soptipp samt en motorbana. På södra sidan Dalhemsvägen håller området på att omvandlas från industri- till handelsverksamhet. Området saknar nästan helt bostäder och interagerar med staden i första hand som arbetsplats och som område för handel för bilburna. Den begränsade bostadsbebyggelsen utgör ett planeringsproblem i förhållande till industriverksamheterna, eftersom dessa två verksamheter är svåra att kombinera.

Östra Vi

Stadsdelen är ett tidigt etablerat villaområde som kompletterats under hela 1900-talet. De tidstypiska villorna, de stora uppvuxna trädgårdarna och det oregelbundna gatunätet med planlagda tidstypiska "knän" och öppna platser karakteriserar området. I öster ansluter ett homogent 1970-talsområde med ett separat bebyggelsemönster. Här finns få planerade grönytor vilket kompenseras av de stora trädgårdstomterna som ger känsla av lummighet i stadsbilden. Längs Endreväg har huskropparna dragits tillbaka från gatan, vilket bidrar till intrycket av esplanad.

Överutnyttjade tomter och gårdsbebyggelse som förlorar sin underordnade karaktär kan utgöra ett hot mot den framvuxna bebyggelsemiljön som har mycket höga kvaliteter. Varsamhetsbestämmelser gäller för området.

Områden med särskilt värdefull bebyggelsemiljö

1900

Utemiljöer i Visby ytterstad

Stadsrum, flerbostadshusområden och privatträdgårdar 1900-2000

Utemiljöerna i Visby ytterstad har en stark koppling till 1900-talets nationella strömningar och en tydlig sådan utvecklingslinje återfinns i såväl privatträdgårdar, flerbostadsområden som i olika stadsrum. Framförallt har de skiftande stadsplaneidealen under olika tidsperioder varit styrande för utformningen av ytterstaden, men även initiativ från privatpersoner och föreningshåll har bidragit och inte minst märks detta genom den tidiga egnahemsrörelsen.

1930

Tanken är att försöka förmedla några av de kvalitéer som finns i dessa miljöer idag och hur olika ideal har skiftat under perioden 1900-2000. För att tydliggöra denna stadsbyggnadsutveckling med olika gestaltningsidéer har beskrivningarna delats in i fyra olika tidsperioder: 1900-1930, 1930-1960, 1960-1980 samt 1980-2000.

1960

De typiska särdrag som presenteras inom varje tidsperiod är inte på något sätt heltäckande utan de ska endast ses som ett urval bland en mängd tidsmarkörer. Avsikten är således att belysa några av de värden man bör vara rädd om den dag det av en eller annan anledning är aktuellt att förändra miljöerna. Endast i undantagsfall diskuteras förändringsaspekterna, det vill säga hur olika kvalitéer kan inarbetas i en förändrad miljö i framtiden.

1980

2000

Perioden 1900-1930

Övergången till 1900-talet var en brytningstid inom såväl stadsplaneringen som trädgårdsgestaltningen. De nya stadsbyggnadsidéerna som lanserades under den här perioden bröt mot 1800-talets tidigare storskaliga ingenjörsmässiga rutnätsplaner. Ambitionen var att arbeta med stadsbilden och upplevelsen av stadsrummet. I stadsplanerna från omkring 1900 och åren efter är den krökta gatan ett vanligt inslag. Lika konsekvent som man tidigare använt raka gator och rätvinkliga kvarter, lika konsekvent undvek man nu dessa. Gatorna ringlar och möts i oregelbundna gatukorsningar och platser. Torgbildningar är viktiga inslag. Olika låga hustyper är vanliga med enfamiljs-, tvåfamiljs- och flerfamiljshus.

Den bärande idén var att kombinera stad och land och förebilden hämtades ur den svenska småstaden. Stadstypen gavs varierande etikett såsom trädgårdsstad, trädgårdsförsstad eller arbetarby. Viktiga förespråkare för denna stadstyp var Per Hallman och Albert Lilienberg.

Per Hallman, som planerade för bland annat Gävle (1904-1905), Kalmar (1904-1906), Jönköping (1908-1909), Uppsala (1907-1910), var också personen bakom 1910-års stadsplan för Visby. En plan som han utformade tillsammans med den dåvarande stadsingenjören Anders Serboni. Dock var det endast ett fåtal områden i Visby som byggdes i enlighet med planen. Trädgårdstadsidealet har istället haft större inverkan på olika avstyckningsplaner för egnahemsområden i Visby. Speciellt framträdande är Söderhemsplanen i den nuvarande stadsdelen Värnhem, men även i områden som ÖstraVi och Andersro märks tydliga influenser.

Viktigt att understryka är att någon egentlig trädgårdstad är det inte fråga om i dessa avstyckningsplaner. I Söderhem till exempel har man inte fullföljt trädgårdsstadsintention mer än till den mest övergripande planstrukturen. Tätheten i bebyggelsen, placeringen av hus på tomten och tomternas utformning följer istället ett tydligt upplägg för egnahemsområden.

Grundläggande för stadsbilden i egnahemsområden var att husen var friliggande och avsedda för en familj. Det var staten som gynnade byggandet av egnahem genom förmånliga lån (på Gotland förmedlades lånen av hushållningssällskapet och Gotlands läns egnahemsförening) och tanken var bland annat att arbetaren skulle äga sitt hus och på fritiden odla sin trädgård för att därmed få bättre levnadsförhållanden.

Egnahemsområdena i Visby har från början planerats beträffande tomter och gatunät och troligen har det även funnits föreskrifter gällande byggnadernas placering på tomten och husets storlek i förhållande till tomtens yta. Generellt hade de flesta egnahemsområden anvisningar om att huset skulle placeras ett minsta antal meter från tomtgränsen, vanligtvis 4-6 meter beroende på tomtstorlek. Man ville på detta sätt förvissa sig om att husen skulle uppfattas som fristående och att gatorna skulle utgöra gröna stråk.

Både för hus och trädgård utgavs under seklets början en mängd mönsterböcker med typritningar och för egnahemsträdgårdarna var dessa uppbyggda på ett likartat sätt. Mot vägen fanns en mindre remsa av prydnadskaraktär. Tomten avgränsades mot vägen med staket eller häck, i många fall både och. En mindre blomsterrabatt fanns utmed huset eller utmed en grusgång, så att den syntes från vägen. En eller ett par prydnadsträd sattes på entrésidan. Fram till huset ledde en grusväg, som kring huset vidgades till en grusplan. På husets baksida fanns stora ytor för odling av frukt, bär och grönsaker. Dessa delades in i rätvinkliga kvarter med hjälp av grusade eller sandade gångar. Rätlinjigheten, med ett stort antal grusade gångar, var det dominerande inslaget i typplanerna.

1900

1930

1960

1980

2000

1900

1930

Småstadstorget utgjorde en viktig del i trädgårdstaden, vars historiska förebild var marknadstorget. Den kommersiella funktionen var underordnad och det räckte oftast med några få butiker i de omgivande byggnaderna. I stället för marknadstorgets stora kullerstenslagda yta föredrog man en planterad yta i mitten av torget, med träd som markerade torgets form.

Vid Söderhemstorg finns en torgbildning som anspelar på trädgårdstadsidén. Här är emellertid gaturummets och platsens sammanhållning svagt utvecklad på grund av att husen inte är placerade i gatulinjen. Den ursprungliga planteringen av lind, som ska markera torgformen, har också bara gjorts på den västra sidan av torget.

1960

1980

2000

Ett undantag vid Söderhemstorg utgör den byggnad som tidigare har rymt affär och som ligger i liv med gatan. Byggnaden i denna västra del av torget skapar här tillsammans med träden ett intimt och sammanhållet gaturum.

I trädgårdsstaden var det lika vanligt att placera träd som att förlägga hus i gatulinjen. Trädplaceringen vid Söderhemstorg är en medveten sådan gestaltning där trädkronor och grönska erbjuder fasaderna nya material och nya former att spela mot.

För att behålla och förstärka den ursprungliga karaktären i samband med nyplanteringar är det viktigt att arbeta utifrån tidigare gestaltungsprinciper. De planteringar som gjorts vid Söderhemstorg på senare tid har dessvärre förbiset dessa principer, vilket får till följd att ursprungsideerna suddas ut allt mer. Exempel är träd som har planterats långt indragna från gatulinjen och otidsenliga buskage som har svårt att hävda sig skalmässigt på platsen.

Träd som planteras med jämna mellanrum längs en gata skapar en rytm som kan binda ihop gaturummet. Det kan vara särskilt välbehövligt när fasader och tak är mycket olika och när husen ligger utplacerade med stora luckor längs gatan. Träd förstärker också upplevelsen av gatans riktning. De förtydligar gatukorsningar, krökningar och små platser. Alléer och trädrader var viktiga och återkommande gestaltningselement i trädgårdstadsidealet. Ett fint sådant inslag i Visby är trädallén på Endreväg.

1900

1930

1960

1980

2000

1900

1930

1960

1980

2000

Söderhem har i sitt gatunät en tydlig anknnytning till trädgårdstadsidealet. Trevägs korsningen var något som man gärna använde sig av för att skapa livfulla och omväxlande gatubilder och för att bryta gatuperspektivet. Gatan borde växla i riktning allteftersom man rör sig framåt och på så sätt skulle man undvika den enformighet som uppstår med en rak gata. Det var också intressant att placera monumentala byggnader eller enskilda trädsolitärer i gatans fond för att skapa ett effektivt blicksfång. Söderhemsgatan/Pärongränd.

I denna egnahemsträdgård kan man fortfarande se spår av de rätvinkliga odlingskvarteren på baksidan av huset. Längs de idag igenvuxna grusgångarna är frukträden placerade i odlingskvarterns kanter. Tidigare beskars träden hårt för att de inte skulle skugga odlingarna alltför mycket. Odlingsbäddarna med rotfrukter, grönsaker och bärbuskar är dock sedan länge ersatta av gräsmatta. Kvarteret Tavlan.

Karakteristisk för stadsbilden i egnahemsområdena var de många genomsläppta spjälstaket. Det förhållandevis luftiga intrycket skapades av att man under den här perioden hade ett ganska stort avstånd mellan spjälorna jämfört med dagens trästaket. Spjälorna var också smalare och ett vanligt mått var 5 cm. En ofta återkommande föreskrift var att stängslen inte fick vara högre än 1,5 meter. Kvarteret Kartan.

Utöver spjälstaketen var det vanligt förekommande med en inte alltför hög klippt häck mot gatan som erbjöd viss kontakt mellan gatan och huset. Häcken i sig är ett utmärkt rumsskapande element och en begränsande vägg i gatubilden, formstark och samtidigt levande på ett annat sätt än mur eller plank. Vanliga häckväxter under den här perioden var liguster och hagtorn. Kvarteret Tavlan.

Höga plank ger upphov till ett slutet gaturum och är en stark kontrast till den öppenhet som annars är så framträdande i egnahemsområdena. För att behålla genomsläppligheten i dessa områden bör högre hägnader undvikas. Kolonigränd.

1900

1930

1960

1980

2000

1900

Mot gatan planterades vanligtvis ett eller flera prydnadsträd beroende på utrymme. Var det gott om plats användes vissa större inhemska trädslag såsom lind, björk och lönn. Låg huset närmare gatan valdes mindre sorter. Stamsyrener var den växt som favoriserades och under 1910-talet fanns inte mindre än 30 olika sorter av vanlig syren - *Syringa vulgaris* - ute på marknaden. Men även andra blommande buskträd av hagtorn, rönn, oxel och fågelbär användes. Det var också vanligt med frukträd. Kvarteret Griffeln.

1930

Egnahemsträdgården innehöll sällan garage eller bilinfart. Idag är villaägarna däremot ett bilägande folk och många vill eller behöver kunna köra in bilen på tomten. I flera fall som här i Östra Vi ser man breda in- och utfarter mot gatan som ger felaktiga proportioner mellan öppenhet och hägnad. Om man vill behålla en ursprunglig karaktär, med spjälstaket och grind, så krävs det lite extra omsorg för att få ett bra resultat. Ett sätt kan vara att kamouflera den breda infarten genom att låta den öppningsbara delen utformas som resten av staketet. De ursprungliga uthusen var oftast placerade utmed tomtränsen bakom boningshuset. Därför är det också viktigt att friliggande garage och carportar anpassas till såväl boningshuset som tomt och att de inte får dominera gårdsbilden som i bildexemplet. Kvarteret Björksoppen.

1960

För att behålla karaktären och den ursprungliga strukturen är det bättre att förlägga parkeringen längre in på tomten. Kvarteret Vinkremlan.

1980

2000

Perioden 1930-1960

Under 1930-talet lyftes nya stadsbyggnadsidéer fram med lösningar som stod i skarp motsättning till både trädgårdstadsidealerna och den gamla kvartersstaden. Grundidén var att bygga högt och frigöra mark (en nödvändig följd av storstädernas höga markpriser). Den nya stadstypen som förespråkades var en öppen och tät stad – den funktionalistiska. Uppfinningen av lamellhuset eller skivhuset och dess stadsplanemässiga konsekvens, lamellhusplanen, var ett viktigt steg i denna utveckling.

Genom att bygga på höjden kunde man motarbeta den upplösning och utspridning av bebyggelsen som trädgårdstäderna förmodades leda till. En fördelning av bostäder på färre och högre hus hävdades också ge fördelar beträffande de hygieniska kraven och här var det först och främst problemen i den täta stenstaden som åsyftades. Kvarteren bröts upp och husen lades på rad, vända mot solen och med avstånd som gav luft och ljus till alla bostäder.

Stockholm var föregångaren bland landets städer. Det var här det nya fördes fram i tävlingar och idéförslag av landets främsta arkitekter och det var också här de nya byggnadsprojekten först förverkligades. I flera av de mindre städerna lät dessa utbyggnader däremot vänta på sig och i Visby uppfördes inte de första lamellhusen förrän på 1940-talet. I Visby kom istället funktionalismens idéer under 1930-talet till uttryck främst i en- och tvåfamiljshusen.

De största utbyggnaderna med lamellhus i Visby kom att ske i stadsdelarna Visborg, Länna, Brömsebro och Norr.

Den vanligaste höjden på lamellhusen i Visby under den aktuella perioden är två till tre våningar. Huskropparna är ofta parallellt utlagda med öppna gårdsrum emellan, men det finns även de som är lagda i vinkel så att mer eller mindre tydligt slutna gårdsrum bildas. Kvarteret Acacian.

Gårdarna har oftast en tilltalande rumslighet. De är behagligt stora, med bra avstånd mellan husen. Ytorna på gårdarna är inte splittrade utan oftast har de sammanhängande gräsmattor som ger ett behagligt grönt golv i uterummet. Kvarteret Petunian.

1900

1930

1960

1980

2000

1900

På en bostadsgård är det alltid en rad funktioner som ska ha utrymme såsom lekytor, piskplatser och cykelparkeringar. Denna funktionsindelning har hanterats olika från tid till annan. Under den aktuella perioden gjorde man ganska lite väsen av respektive funktion, utan ställde sandlådan och gungorna på gräsmattan bredvid bänken och rosenrabatten. Piskställningar och torklinor doldes inte heller nämnvärt, utan placerades bredvid några buskar eller under ett par träd. Kvarteret Petunian.

1930

Stora träd bestämmer det mesta av gårdarnas rumslighet och ger en halvt genomskiktig avgränsning som även avskärmar rummet en bit uppåt, mot himlen. Många av gårdarna måste ha upplevts som kala när de var nyanlagda, för idag står träden med lagom avstånd från varandra och oftast placerade en bit in på gården så att de inte skadar fasaderna eller skuggar fönstren. Kvarteret Taptot.

1960

1980

De praktiska kraven på ytor för brandgator, kol- och oljeintag och pisk- och torkplatser fick bestämma mycket av utformningen under 30-50 talen. Då var det vanligt med hårdgjorda ytor med oftast krattat grus eller singel närmast husen på gårdssidan. I bortkanten av gården fanns antingen en liten trädgård till prydnad med en gräsmatta, några rabatter och några buskar eller en nyttoträdgård med odling av bär, frukt och grönt. Kvarteret Narcissen.

2000

När entrén lades mot gatusidan var det vanligt med en beläggning av kalksten eller annan natursten på gången fram till huset. Ett trappsteg i kalksten, med ett praktiskt infällt skrapgaller, markerar ofta entrén. Kvarteret Narcissen.

Gräsmattan har stor betydelse för det gröna och lummiga intrycket av gårdsmiljöerna från denna period. En typ av gångvägar som var vanliga på bostadsgårdarna under denna period var plattstigarna (plattor i gräs). Oftast var det kalkstensplattor lagda med breda fogar så att gräset kunde växa in emellan – ett bra sätt att ordna en enkel gångförbindelse, där man ville ha lite mer ordning än bara en upptrampad stig.

En viktig detalj är att man sällan använde kantsten mellan gräset och omgivande hårdgjorda ytor. Det är en viktig förutsättning för att gräset ska upplevas som sammanhållande och en sammanhängande botten i gårdsrummet. Kvarteret Petunian.

Det var inte ovanligt att det av försörjningsskäl anlades odlingslotter (lägenhetsträdgårdar) på kvarteretsmarken till de flerbostadsområden som byggdes kring andra världskriget. Ett fint sådant exempel återfinns i Länna där odlingarna ligger i kvarterets mitt. Det finns inga avgränsningar mellan trädgårdarna mer än gångytorna. Inte heller finns det andra träkonstruktioner, som förrådshus, pergolor eller annat. Det gör att det på avstånd ser ut som en enda stor trädgård där växtligheten dominerar totalt. Frukträden till de enskilda lotterna ger området en bra struktur och karaktär. Kvarteret Narcissen.

1900

1930

1960

1980

2000

1900

Kantställd betong- eller natursten användes ofta som avgränsning till mindre rabatter in mot husfasaderna. Kvarteret Salvian.

1930

1960

Cyklar blev ett allt vanligare fortskaffningsmedel och cykelställ ordnades som regel på en platt- eller grusyta i anslutning till entrén. Kvarteret Domherren.

1980

Träd och större buskar placerades i många fall i öppningarna mellan bostadshusen. Ett mjukt sätt att avgränsa gården, som samtidigt behåller möjligheterna till inbjudande blickar in i och ut från området. Kvarteret Narcissen.

2000

*Ett fint exempel på den tidiga funktionalismen återfinns i tvåfamiljs-
huset i området S:t Göran. Entrén och förgårdsmarken har en enkel
och öppen planlösning med den för tiden så karakteristiska låga mu-
ren ut mot gatan och de tidstypiska planteringarna med pelarformade
träd. Detta tillsammans med en hel rad fina detaljarbeten gör att
fastigheten framstår som ett högst intressant tidsdokument. Kvarteret
Rödspottan.*

*Under 1940-50 blev det vanligt att placera garaget i husets käll-
lare. Alla funktioner skulle helst lösas i samma byggnad. För att ta
upp de nivåskillnader som uppkom med garage i källaren krävdes
stödmurar och slänter. Typiskt för dessa stödmurar var att de gjordes
böjda och att de utgjorde ett tydligt dekorelement. Kvarteret Salvian.*

1900

1930

1960

1980

2000

1900

1930-50-talens bostadsområden innehåller en rad detaljarbeten i form av grindar, lyktstolpar, cykelställ, handledare m m, som var för sig kan verka betydelselösa. Men sammantaget har de en stor betydelse för karaktären.

1930

Kvarteret Tjuren.

1960

Lännaplan.

1980

Kvarteret Uttern.

2000

Perioden 1960-1980

Den tidiga funktionalismens programpunkt om ett industriellt byggande fick sitt genombrott först trettio år senare i samband med rekordårens produktionsanpassade stadsplaner under 1960- och 70-talen, med det så kallade miljonprogrammet. Om det i den tidiga funktionalismens stadsplaner var krav på jämlika solförhållanden som ledde till en strikt uppgrändning av husen, så var det under denna period framför allt spårkranarnas begränsade rörlighet som gav liknande mönster, men i en större skala.

Nya tunga maskiner, spårbundna kranar och stora upplagsplatser för fabriksgjorda element krävde en utplaning av den ofta kuperade terrängen. Under perioden utvecklades metoder för plansprängning som gjorde det möjligt att gruppera och utforma byggnadskropparna på de nya produktionsmetodernas villkor. De stora sprängningarna och fyllningarna medförde att eventuell befintlig vegetation, som stora träd, omöjligt kunde sparas.

I många fall byggdes de stora områdena med flerfamiljshus även direkt på nedlagd åkermark i stadens ytterkant.

I Visby gjordes utbyggnader med förhållandevis låga flerfamiljshus (mindre än fyra våningar) framförallt i stadsdelerna Gråbo, Bingeby och Visborg.

En småhusvåg med i första hand villor tillkom i slutet av denna period, då mycket av miljonprogrammet hade förverkligats. Till att börja med blev det övervägande friliggande enbostadshus. Stadsplanerna utformades efter producentkravet på gruppbebyggelse med oftast identiskt lika hus. Miljonprogrammets produktionsanpassade planer och standardiserande byggnader fördes vidare, men husen hade blivit mindre. Så småningom kom dock dessa småhusområden att uppvisa en större variation. Tydliga sådana utbyggnader återfinns i närområdet Vibble och i Pilhagen.

Under 1960-70-talen kom det storskaliga och standardiserade bostadsbyggandet att prioriteras. Hela grupper av små eller stora byggnader samverkar ofta så att de på avstånd upplevs som sammanhängande volymer eller strukturer, till exempel genom gemensam fasad eller gemensam takhöjd. Byggnadskropparna ordnades också efter en tydlig geometrisk princip. Kvarteret Stäven.

1900

1930

1960

1980

2000

1900

I och med den ökande bilismen under 60-70-talet kom det att planeras för biltrafiken i de nya bostadsområdena redan från början. Trafik-separering blev ett nyckelbegrepp. Detta innebar att man anlade två separata gatunät: ett för biltrafiken och ett för gång- och cykeltrafik. Bostadsområdenas utsidor blev därmed en angörings- och bilsida medan insidorna blev bilfria. Kvarteret Gurkan.

1930

Under perioden kom utemiljön att få en tydlig funktionsindelning och gårdarna delades upp i ytor för bestämd användning. Det blev vanligt med trafikfria inre parkanläggningar där lekplatserna omgärdades av såväl stängsel och staket som buskar. Kvarteret Signalen (Signalpar-ken).

1960

1980

1960-70-talens estetiska verkkningsmedel gav en sträng och klar geo-metri i gestaltningen av såväl mark som byggnader. Sluttande gräsytor var ett vanligt sätt att lösa höjdskillnader. På åkermark var det vanligt att grässlänterna gjordes markerat jämna och raka, så att man tydligt såg att det rörde sig om placerade och formade massor. Kvarteret Eken.

2000

Om det var gräset som fick fylla ut ytorna på gårdarna under perioden 1930-50, så var det från 60-talet och framåt istället buskarna som användes för utfyllnad. För första gången börjar stora buskage att dyka upp, ofta planterade med bara en art. För att undvika små ytor med krävande underhållsinsatser gjordes ofta täta buskplanteringar mot husfasaden. Kvarteret Eken.

Om kostnaderna för de i många fall omfattande markarbetena skulle hållas vid rimlig nivå var det viktigt att de uppkomna jordmassorna flyttades i så liten utsträckning som möjligt. I sammanhanget blev det därför vanligt att man använde sig av de jordmassor som uppkom vid grundschaktning för byggnader till att omforma terrängen både inne i och utanför bostadsområdena. Kvarteret Stäven.

De material som användes i miljöprogramsområdena var förhållandevis få och ofta återfanns samma material i såväl byggnader som omgivande markarbeten. Kvarteret Stäven.

1900

1930

1960

1980

2000

1900

Den prefabricerade knäckstensmuren kom att användas flitigt i såväl flerbostadsområden som privatträdgårdar. Genom att knäcka betongen efter förgjorda skårar fick man murstenar med kraftig brottlinje. Knäckstenen lämpade sig utmärkt för att staplas som kallmurar utan bruk. Kvarteret Stäven.

1930

Nya förbättrade metoder att tryckimpregnera virke gjorde det möjligt att använda trä i så utsatta lägen som till markbeläggning. Hållbarheten var inte längre någon minimifaktor utan man kunde räkna med en livslängd av minst 25-30 år för tryckimpregnerat trä i direkt jordkontakt. Nya användbara produkter som dök upp på marknaden var bland sliperstocken, träkubben och trätrallen. Tryckimpregnerat rundvirke här använt som sättsteg i en trappväg. Kvarteret Eken.

1960

1980

Betongen kom att bli det i särklass mest använda beläggningsmaterialet under 1960-70-talen, vilket i första hand berodde på ekonomiska skäl. Materialet var dels relativt billigt, dels gick det att tillämpa en rationell läggningsteknik genom att plattorna hade ensartad tjocklek. Oftast var betongplattorna släta och grå, men det förekom även att man med hjälp av frilagda stenar i ytan gjorde betongplattor med olika färg- och mönster, vilka sedan kunde mönsterläggas. Mönsterläggningen vid Gråbo torg med omväxlande små- och storgatsten är ett fint sådant exempel, där även vattenbassängerna med sin vattrappa har fått en dekorativ betongyta med relieffeffekt.

2000

Perioden 1980-2000

Den fortsatta stadsplaneringen kom inledningsvis under slutet av 1970-talet och i början av 80-talet att gå mot tätare och mera varierade småhusområden, samt mera ombonade och varierande uterum. Bostadshusen är ofta måttligt höga och placerade så att omväxlande sekvenser av torgbildningar, smala passager, gårdsbildningar och öppningar mot grönområden bildas. Tydliga sådana utbyggnader med flerbostadshus i Visby återfinns i stadsdelarna Terra Nova och Yttre Furulund.

Under fortsättningen av 1980- och 90-talen sker en klar förändring inom arkitektur och stadsbyggnad. Som en reaktion mot den dominerande funktionalismen växer det fram en ny stadsbyggnadsidéologi (postmodernismen), i vilken det framgår ett ökat intresse för stadsrummens gestaltning, för en rumslig och funktionell komplexitet och för att hämta inspiration från historiska stadsbyggnadsprinciper och ideal. Gränsen mellan offentliga och privata rum i staden blir också distinktare. Återigen sker utbyggnaden i större volymer och i Visby märks detta tydligt på Hällarna i kvarteren Häggen, Järnvägen och Valnöten.

Under 2000-talet märks på nytt en återgång till en öppnare stadsbild och inom arkitekturen kommer framförallt det nyfunktionalistiska idealet till uttryck med rena, enkla linjer, putsade fasader och ljusa färger på husen, samt en användning av exklusiva naturmaterial av sten och trä i utemiljön.

Bostadsområdena från början av 80-talet karakteriseras av oregelbundna och omväxlande gaturum med en småskalig och intim utemiljö. En medveten gestaltning har också bidragit till en miljö där det privata och allmänna samverkar på ett bra sätt. Kvarteret Lien.

Senare delen av 80-talet innebär en återgång till en mer sluten kvartersbebyggelse, med stora volymer och ofta mäktiga rumsbildande bågar. Kvarteret Häggen.

1900

1930

1960

1980

2000

1900

Mindre platsbildningar i anslutning till bostadshusen blev ett vanligt inslag under 80-90-talen och ett sätt att bryta ned områdenas något storskaliga framtoning. Kvarteret Häggen.

1930

1960

Från att uteslutande ha använt sig av ensartade planteringar i anslutning till flerbostadhusområdena under 60-70-talen började man under 80-talet att göra planteringar där perenner, buskar och träd blandades i större utsträckning. Kvarteret Järnvägen.

1980

Användningen av prefabricerade markbeläggningar i betong ökade stort under 1980-talet då nya färger och former introducerades på marknaden. Den tidigare nästan allena rådande grå betongplattan fick nu plötsligt sällskap av en mängd olika markstenar och plattor, vilket avspeglas tydligt i utemiljön. Fram till i våra dagar har också betongplattor som imiterar skiffer, sandsten eller till och med trä lanserats på marknaden. Kvarteret Valnöten.

2000

En tydlig trend under den här perioden har varit att bygga underjordiska garage för att försöka undvika bilens dominans i anslutning till bostadsområdena. För att öka tryggheten förses ofta garagen med ljusinsläpp från den ovanliggnade gården. Kvarteret Häggen.

2000-talets rena och enkla linjer i arkitekturen får gärna kontrastera mot olika uppbyggda och bevarade naturmaterial för att på så vis tydliggöra det egna formspråket än mer. Kvarteret Apeln.

Den ökade omsorgen av utemiljön har under 2000-talet bidragit till att skapa en nästintill trädgårdslig karaktär i flerbostadshusområdena. Inte sällan används exklusiva naturmaterial och formstarka växter för att skapa stramt arkitektoniska gårdsmiljöer. Kvarteret Linden.

1900

1930

1960

1980

2000

1900

1910

1920

1930

1940

1950

1960

1970

1980

1990

2000

Bebyggelsens karaktärsdrag

Villor och flerbostadshus 1900-2000

Bebyggelsen i Visby ytterstad har starka band till den svenska traditionen och följer en normal utvecklingslinje, men har givetvis några lokala särdrag. Detta kommer till uttryck i en eftersläpande stilanpassning, som gett oväntade formblandningar. En villa med nationalromantisk prägel kunde t ex uppföras samtidigt som en funkisvilla. Den tidiga egnahemsstaden har givit ett avtryck i bebyggelsestrukturen, där flera områden förtätats under hela 1900-talet med en intressant arkitekturblandning som resultat.

En viss regional karaktär kan skönjas i putsarkitekturen, som är något mer frekvent än på de flesta andra orter i Sverige. I Visby är de vanligt förekommande 1½-plansvillorna med brutet sadeltak från 1920-30-talen ofta putsade.

Ytterligare lokala särdrag finns i den överlag relativt ljusa och klassiskt avskalade 1940-talsarkitekturen med rötter i 1700-talets klassicistiska stenhustradition. Byggnader uppförda före andra världskriget har i allmänhet en mycket god hantverksmässig kvalitet. De är platsbyggda med stor omsorg nedlagd på detaljarbetena.

Tiden efter andra världskriget uppfördes ett stort antal kataloghus av tillverkare som t ex Borohus och Eksjöhus. De har alla en medveten gestaltning och ofta smäckra och karaktärsskapande detaljer. Från 1970-talet finns också de "gotlandsanpassade" villorna såväl arkitektritade som kataloghusvarianter.

Både de lokala och nationella karaktärsdragen är av stor vikt för att stadens utveckling ska kunna förbli läsbar. För att slå vakt om kvalitéerna i Visby ytterstadsbebyggelse är det därför viktigt att alla förändringar genomförs med stor respekt och varsamhet.

I följande avsnitt redovisas tidstypiska bostadshus med karaktärsdrag från respektive decennium. Avsnitten innehåller även de förhållnings-sätt som ska gälla vid förändring.

Varsamhet gäller för alla byggnader

Plan- och bygglagen (PBL) ger kommunerna vägledning i hur stad och landsbygd ska planeras, bebyggas, utvecklas och bevaras. Nedan följer utdrag ur **Plan- och Bygglagen 3 kapitlet**, krav på byggnader m m.

1 § Byggnader skall placeras och utformas på ett sätt som är lämpligt med hänsyn till stads- eller landskapsbilden och till natur- och kulturvärdena på platsen. Byggnader skall ha en yttre form och färg, som är estetiskt tilltalande, lämplig för byggnaderna som sådana och som ger en god helhetsverkan.

10 § Ändringar av en byggnad skall utföras varsamt så att byggnadens karaktärsdrag beaktas och dess byggnadstekniska, historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden tas till vara.

Varsamhet gäller alltså vid alla ändringar av byggnader, nya liksom gamla, och syftar bland annat till att bibehålla egenarten i den befintliga miljön. Det är inte enbart traditionella kulturhistoriska värden som åsyftas utan varsamheten omfattar alla byggnader och deras karaktärsbärande uttryck.

12 § Byggnader, som är särskilt värdefulla från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt eller som ingår i ett bebyggelseområde av denna karaktär, får inte förvanskas.

För att en byggnad skall betraktas som särskilt värdefull krävs att byggnadens värde är så stort att dess bevarande kan sägas utgöra ett allmänt intresse. Detta gäller byggnader som representerar särskilda tidsepoker eller något karaktäristiskt från skilda sociala miljöer. Kommunen kan peka ut sådana byggnader eller områden i en detaljplan, i inventeringar eller i en översiktsplan. Förvanskningsförbudet gäller dock oberoende om utpekande skett eller inte om byggnaden besitter sådana särskilda värden. I Visby har följande områden pekats ut; Visby innerstad, Östra Vi, Solberga, Andersro, Öster, St Görandsområdet, Värnhem och Söderhem.

13 § Byggnaders yttre skall hållas i vårdat skick. Underhållet skall anpassas till byggnadens värde från historisk, kulturhistorisk, miljömässig och konstnärlig synpunkt samt till omgivningens karaktär. Byggnader som avses i 12 § skall underhållas så att deras särart bevaras.

Även små förändringar kan påverka byggnadens eller miljön på ett negativt sätt. Det gäller därför att känna till och respektera de ursprungliga karaktärsdrag som tillmäts bebyggelsen även vid enklare underhållsarbete.

Generella förhållningsätt

- Byggnader och trädgårdar ska förvaltas med hänsyn till ursprunglig karaktär.
- Vid utbyte av tak- eller fasadmateriäl ska dessa följa de ursprungliga till materiäl, struktur och utformning.
- Vid byte av fasadputs ska den efterlikna den ursprungliga putsen vad gäller struktur och utförande, dekorativa listverk ska bibehållas eller återställas.
- Vid byte av fasadpanel ska den efterlikna den ursprungliga panelen vad gäller dimension och utförande.
- Ny färgsättning av fasader, fönster, dörrar och tak ska ansluta till ursprunglig kulör.
- Vid byte av snickerier, t ex fönster och dörrar, ska dessa vara utformade i enlighet med byggnadens ursprungliga karaktär.
- Övriga byggnadsdetaljer som räcken, entréer, skorstenar, stuprör och hänggrännor ska bibehålla sin tidstypiska karaktär.
- Tillbyggnader ska göras med stor respekt för den ursprungliga byggnadens volym och utformning.
- Takkupor får inte dominera takplanet.
- Nya byggnader på tomten ska passas in med hänsyn till områdets och tomtens ursprungliga struktur och underordna sig befintliga byggnader vad gäller utformning, storlek och materiäl.
- Murar, plank, häckar och staket ska utformas med hänsyn till tomtens och områdets struktur och karaktärsdrag.

1900

1910

1920

1930

1940

1950

1960

1970

1980

1990

2000

Sekelskiftet 1900

Början av 1900-talet innebar en relativt expansiv period för Visby som då började växa utanför murarna. Det var en tid som även representerar en övergång mellan två olika stadsplaneringsideal. Från 1800-talets rutnätsmönster till villastadsdelar vars utformning präglades av en ny naturromantik – med anknytning till landsbygden utanför murarna. Bostadsområden byggdes ut med koppling till nya militäranläggningar och sjukhus. Bland annat med S:t Göransområdet i norr respektive Djuplanda och Hagalund i söder.

Befolkningen ökade kraftigt utanför stadsmuren kring sekelskiftet 1900 (med ett 100-tal personer årligen sedan 1880-talet). Antalet registrerade nybyggda lägenheter var dock inte fler än 257 under de första 20 åren av 1900-talet. I söder byggdes bostäder längs Söderväg, på Södervärn och Länna i anslutning till expanderande industri samt järnvägs- och militäranläggningar. Kring det nya lasarettet i norr och vid Kopparsvik byggdes större villor på stora tomter. De större villorna dominerar till antalet under perioden. Vid den här tiden fanns ingen stadsplan för ytterstaden, vilket innebar att de mesta byggdes utan bygglov. Det betyder att det saknas ritningar i arkiven och att dateringen av byggnaderna kräver en del detektivarbete. Mycket av den enklare bebyggelsen har rivits. I Värnhem, utefter Stenkumlaväg, i västra delen av Östra Vi och i S:t Göransområdet finns en del av dessa byggnader som har en tydligt sekelskifteskaraktär bevarad.

En vanlig byggnadstyp, som uppfördes på landsbygden och i staden sedan 1870-talet byggdes i 1½ plan för en eller två familjer. Taken, som skjuter ut ungefär 20 cm från gaveln har 45 graders lutning och är oftast klädda med falsad röd- eller svartmålad plåt. De är uppförda i plankstomme och har en enkel takfotsutformning utan gesimser och andra dekorativa element. Fasaden har stående oljemålad panel eller är reveterad, då alltid med en bruten vit avfärgning. Fönstren är höga med två utåtgående bågar med två eller tre lufter. Karm och bågar har smäckra profiler och glaset är framställt genom valsning. Ytterdörren är ofta den för Visby vanligt förekommande dubbelbladiga spegeldörren med gjutjärnsgaller i den övre spegeln. Nätta takkupor, frontspiser, centralt placerad entré, öppna eller inbyggda farstukvisitar och trekantiga gavelfönster är viktiga karaktärskapande detaljer.

Fönstren har en högst rektangulär form och en indelning av lufterna som funnits sedan 1870-talet.

Dalian 12 - Tidstypisk byggnad som nyligen renoverats.

Mot slutet av decenniet påverkades arkitekturen av nya internationella stildrag. Jugend och nationalromantiken började påverka villornas utformning

Byggnad på fastigheten Skalan 11 i Värnhem uppförd i början av 1900-talet på nybruten ej stadsplanerad mark i en gränsszon mellan stad och land. Entrén låg ofta frånvänd gatan och gårdshus placerades nära eller i gatulinjen till skillnad mot ett årtionde senare när gårdshusen alltid placerades djupt in på tomten. Tomterna var ursprungligen markerade med mycket enkla stängsel, ibland endast uppspänd ståltråd mellan nedslagna trästolpar. Valmade tak, mörkare färgsättning, välvda fönsteröverstycken och tegel i fasad är detaljer som börjar uppträda på villascenen.

Förhållningsätt

- Laga istället för att byta ut.
- Renovera och energiförbättra befintliga fönster istället för att sätta in nya.
- Nya fönster och dörrar ska anpassas till befintliga vad gäller material, dimensioner, hängning och spröjsindelning.
- Var noga med att behålla detaljerna vid en fasadrenovering t ex putsstruktur och fönsteromfattningar, paneldimensioner och utformning, tegeltyp.
- Vid tilläggsisolering är det viktigt att fönstren flyttas med ut i fasadlivet.

På ett fåtal fastigheter finns äldre uthus kvar från tiden innan stadsplaneringsideal förespråkade öppen förgårdsmark. De utgör viktiga objekt från den tidiga egnahemsrörelsens lantliga bebyggelsestruktur.

Karaktärsdrag

Ursprungliga byggnadsdelar och material som är viktiga att bevara

- Takform och takfotsutformning
- Takmaterial såsom tegel, plåt och papp
- Skorstenar
- Balkonger och räcken
- Fasadmaterial såsom puts, tegel och träpanel
- Dörrar och fönster
- Stuprännor och hängrännor
- Snickarglädje, verandor och förstukvistar
- Färgsättning
- Tomtstruktur och tomtavgränsning
- Uthusbyggnader

- Tänk på att behålla ursprungligt taktegel och komplettera vid behov. Bevara plåttakens hantverksmässiga utförande med falsad skivtäckning, fotränna och avrinning med vinklade stuprör.
- Tillbyggnader skall ha hög arkitektonisk kvalitet och vara anpassade till den befintliga karaktären.
- Renovera och hitta nya funktioner till uthus i stället för att riva.
- Tänk på hur tomterna avgränsas mot gatan med tidstypiska staket och låga häckar.

1900

1910

1920

1930

1940

1950

1960

1970

1980

1990

2000

1900

1910

1920

1930

1940

1950

1960

1970

1980

1990

2000

1910-tal

Som en reaktion mot 1800-talets rutnätstäder och en framväxande industrialism förverkligades nya stadsplaneringsideal i de tidiga 1910-talet - Trädgårdsstaden - en ny stadsplan med karaktäristiskt slingrande vägar och öppna platser fastställdes 1910. Planen var utformad av stadsingenjör A Serboni tillsammans med, Sveriges då kanske mest meriterade stadsplanerare, arkitekten Per Olof Hallman. Nya villaområden med egnahemshus växte fram i bland annat Södervärn och delar av Östra Vi.

Under 1910-talet byggdes omkring 400 lägenheter i villor i de expanderande villastadsdelarna vid lasarettet, på Södervärn, Länna, Östra Vi och Smittenslund.

I Visby blir 1910-talet ett stilhistoriskt inferno där jugend och nationalromantik blandas med enkla klassiska villaformer, alla med kraftfulla arkitektoniska uttryck. Karaktäristiskt för periodens byggnader är väl genomtänkta materialval och tydlig redovisning av dessa. Hög takresning med långt utskjutande takfot och gavelutsprång samt en dov färgsättning. Fönster och dörrar försågs med ett övre smärutigt parti.

Villan på Dalian 1 byggdes 1913 och har inte förändrats mycket. Byggnadstypen har sitt ursprung i nationalromantiken.

Den nationalromantiska tidsandan inspirerade till ett nytt fasadmaterialval för Gotlands vidkommande. Hus med röda tegelfasader blev aldrig vanliga. Visbyborna valde istället att bygga hus med kalksandsten (silikattegel), som tillverkades i fabriken på Skrubbs från år 1904.

Det här huset byggdes på Östra Vi i början på 1910-talet, en tid då området stod för en stor del av stadens byggnadstillskott. Tillbyggnaden gjordes i början på 2000-talet med en helt modernt utformad låg huskropp dockad mot det gamla trapphuset på gårdssidan. Detta sätt att utvidga bostadsytan innebär att den gamla byggnaden bibehåller sin dominans och att den för bebyggelsestrukturen i kvarteret viktiga gårdsstrukturen bevaras på ett smakfullt sätt.

Villor utformade med två korsande sadeltak blev vanliga i Visby och över hela Gotland ända fram till 1930-talet och utgör en viktig byggnadskategori i den regionala byggnadshistorien. Byggnaderna är i huvudsak klädda med liggande spontad panel, ibland med inslag av stående panel och gaveldekorationer. Färgsättningen är ljus, i första hand gulockrafärgad, både för trä- och putshusen.

Öppna brokvistar, ytterdörrar med speglar och glasade överdelar, tegelklädda branta takfall ibland med valmade gavelspetsar, är tidstypiska inslag. Fönster, dörrar och knutar är ofta markerade med vita omfattningar. Fönstersättningen är betydligt mer varierad och funktionellt relaterad, än tidigare generationers villor. Den tydligaste tidsmarkeringen är smårutiga fönsterbågar i övre tredjedelen av fönstret.

Karaktärsdrag

Ursprungliga byggnadsdelar och material som är viktiga att bevara

- Takmaterial såsom tegel, plåt och papp
- Skorstenar
- Balkonger och räcken
- Fasadmaterial såsom puts, tegel och träpanel
- Dörrar och fönster
- Stuprör och hängrännor
- Snickarglädje, verandor och förstukvistar
- Färgsättning
- Tomtstruktur och tomtavgränsning
- Uthusbyggnader

Förhållningsätt

- Laga istället för att byta ut.
- Renovera och energiförbättra befintliga fönster istället för att sätta in nya
- Nya fönster och dörrar ska anpassas till befintliga vad gäller material, dimensioner, hängning och spröjsindelning.
- Vid tilläggsisolering är det viktigt att fönstren flyttas med ut i fasadlivet.
- Var noga med att behålla detaljerna vid en fasadrenovering t ex putsstruktur och fönsteromfattningar, paneldimensioner och utformning, tegeltyp.
- Tänk på att behålla ursprungligt taktegel och komplettera vid behov. Bevara plåttakens hantverksmässiga utförande med falsad skivtäckning, fotränna och avrinning med vinklade stuprör.
- Tillbyggnader skall ha hög arkitektonisk kvalitet och vara anpassade till den befintliga karaktären.
- Renovera och hitta nya funktioner till uthus i stället för att riva.
- Tänk på hur tomterna avgränsas mot gatan med tidstypiska staket och låga häckar.

1900

1910

1920

1930

1940

1950

1960

1970

1980

1990

2000

1920-tal

Även om man redan tidigare planerat med hänsyn till trafiken så var det nu som trafikplanering utifrån bilens villkor slog igenom. Nu inleddes arbetet med den stadsplan som än idag styr utformningen av Visby utanför murarna. Den ansvarige arkitekten Sven Markelius var en av förgrundstalerna när funktionalismen introducerades i Sverige med Stockholmsutställningen 1930. Nya områden som planläggs och börjar byggas ut är Halsjärnet och egnahemsområdet Österhem, del av Östra Vi. Efter en inledande expansiv period slutar 20-talet med en stagnation.

Under 1920-talet byggdes det ungefär 20 bostäder varje år, således en mycket låg byggnadsaktivitet, där nästan 95% utgjordes av villor. En av orsakerna till det låga byggandet var en lång lågkonjunktur och att de statliga bostadssubventionerna avvecklades 1922. Trots den låga byggaktiviteten ökade ytterstadsbefolkningen med 140 personer varje år. De flesta bostäderna byggdes i etablerade villaområden, men i Havderlund och Halsjärnet tillskapades plats för nya bostadskvarter.

Villa i kvarteret Stensoppen i Östra Vi uppförd 1920. Stileftersläpning och blandformer är fortfarande påtaglig. Här blandas klassicerande drag som lunnettfönster på gaveln och slätputs med nationalromantikens fönsterutformning och frontespis.

Även denna villa, uppförd 1924 eller något senare, finns i kvarteret Stensoppen i Östra Vi. Byggnadstypen är den mest vanliga på 1920-talet och symboliserar övergången till 1920-talsklassicismen. Karakteristiskt för denna är högt brutet tak, takgesimser och fönster som lämnat den smårutiga eran för en mer klassisk båge med två lufter.

Fönsteromfattningen är 10 till 12 cm bred, försänkt, slät och avfärgad i en ljusare kulör än den övriga fasaden. Detta är den dominerande och ur ett byggnadshistoriskt perspektiv "rätta" utformningen av fönsterdekoren.

Karaktärsdrag

Ursprungliga byggnadsdelar och material som är viktiga att bevara

- Takform och takfotsutformning
- Takmaterial såsom tegel, plåt och papp
- Skorstenar
- Balkonger och räcken
- Fasadmaterial såsom puts, tegel och träpanel
- Fönster och dörrar
- Stuprör och hängrännor
- Snickarglädje, verandor och förstukvistar
- Färgsättning
- Tomtstruktur och tomtavgränsning
- Uthusbyggnader

Förhållningsätt

- Laga istället för att byta ut.
- Renovera och energiförbättra befintliga fönster istället för att sätta in nya.
- Nya fönster och dörrar och dörrar ska anpassas till befintliga vad gäller material, dimensioner, hängning och spröjsindelning.
- Vid tilläggsisolering är det viktigt att fönstren flyttas med ut i fasadlivet.
- Var noga med att behålla detaljerna vid en fasadrenovering t ex putsstruktur och fönsteromfattningar, paneldimensioner och utformning, tegeltyp.
- Tänk på att behålla ursprungligt taktegel och komplettera vid behov. Bevara plåttakens hantverksmässiga utförande med falsad skivtäckning, fotränna och avrinning med vinklade stuprör.
- Tillbyggnader skall ha hög arkitektonisk kvalitet och vara anpassade till den befintliga karaktären.
- Renovera och hitta nya funktioner till uthus i stället för att riva.
- Tänk på hur tomterna avgränsas mot gatan med tidstypiska staket och låga häckar.

1900

1910

1920

1930

1940

1950

1960

1970

1980

1990

2000

1900

1910

1920

1930

1940

1950

1960

1970

1980

1990

2000

1930-tal

Sven Markelius stadsplan från 1934 är än idag styrande för stora delar av de mer centrala områdena av Visby utanför murarna. Enligt Markelius egen beskrivning skulle "den nya bebyggelsen underordna sig stadsmuren. De nya stadsdelarna skulle få en öppen och luftig karaktär och delas upp i mindre grupper, som var för sig skulle utgöra ett avslutat kvarter, åtskilda av öppna landskapsmässiga områden." Det sociala bostadsbyggandet fick sitt genombrott i och med att den allmännyttiga bostadsstiftelsen Solgården byggde s k barnrikehus vid Brömsebroväg.

Flerbostadshus

Nationellt fanns ambitioner att förbättra boendesituationen, vilken var usel, för arbetarklassen i ett internationellt perspektiv. I Visby märktes detta bl a genom en samhällelig satsning på spädbarnshem, pensionärshem och barnrikehus. På Vallgravsgatan uppfördes det första större flerbostadshuset.

Under 1930-talet byggdes dubbelt så många bostäder som under decenniet innan, sammanlagt ungefär 220 stycken, främst i mindre tvåfamiljshus. Fastighetsägaren finansierade ofta sitt bygge genom att bygga två lägenheter av vilka en hyrdes ut. Husen uppfördes i befintliga villakvarter och ingick som ett led i egnahemsutvecklingen.

På fastigheten Makrillen 9 finns ett välbevarat flerbostadshus ritat 1934 av LÅ Bergström. Byggnaden har ett genomtänkt funktionalistiskt koncept med en återhållen karaktär. Här finns viktiga karaktäristika som hörnställda fönster, altan i anslutning till kök (som går ut förbi husknueten) samt en öppen trädgård med stenlagda gångstråk. Kvardröjande formelement från föregående "klassicerande" period är lunettfönster, takresningen och de i fasaden relativt symmetriskt placerade fönstren.

Tvåfamiljshus ritat av Martin Nilsson, Visby uppfört 1939 vid Gråboväg. Detta är en hustyp som byggdes på många platser i Visby. I källaren fanns kokspannan för centralvärmens samt tvättstuga, förråd och matkällare. Fasaden är putsad med spritputs utan släta fönsteromfattning.

Kalkstengångar som leder snett in mot entrén var ett sätt att tvinga besökaren betrakta byggnaden från fler vinklar. Betonggjutna trappor och markerade nivåskillnader i trädgården ingick i konceptet.

Dubbelkopplade tvåluftsfönster utan spröjs och med nästan kvadratisk form blev standard. Under 1930-talet målades fönstren med en ljus färg. Den bruna fönsterfärgen, som på denna byggnad, är vanlig i Visby men blir populär först under 1940-talet.

Bostadshusen uppfördes med stomme av trä som putsades med ljus avfärgad finkornig puts med liten kulörvariation mellan byggnaderna i samma område. Taket är flackt och täckt med svart plåt eller rött lertegel. Byggnaderna har en omarkerad källare och oftast en enkel betongtrappa som leder upp till en glasad, fernissad entrédörr. Fönstren, har oftast två lufter med tunna vitmålade bågar utan spröjs som är grunt placerade i fasaden. Djärva asymmetriska fönsterplaceringar, som i tidig funkis, användes nästan aldrig i visbyarkitekturen.

Karaktärsdrag flerbostadshus

Ursprungliga byggnadsdelar och material som är viktiga att bevara

- Takform och takfotsutformning
- Takmaterial såsom tegel, plåt och papp
- Skorstenar
- Fasadmaterial såsom puts, tegel och träpanel
- Fönster
- Balkonger och räcken
- Stuprör och hängrännor
- Entreér och ytterdörrar
- Färgsättning
- Tomtstruktur och tomtavgränsning
- Uthusbyggnader

Förhållningsätt

- Laga istället för att byta ut.
- Renovera och energiförbättra befintliga fönster istället för att sätta in nya.
- Nya fönster och dörrar ska anpassas till befintliga vad gäller material, dimensioner, hängning och spröjsindelning.
- Vid tilläggsisolering är det viktigt att fönstren flyttas med ut i fasadlivet.
- Var noga med att behålla detaljerna vid en fasadrenovering t ex putsstruktur och fönsteromfattningar, paneldimensioner och utformning, tegeltyp.

- Tänk på att behålla ursprungligt taktegel och komplettera vid behov. Bevara plåttakens hantverksmässiga utförande med falsad skivtäckning, fotränna och avrinning med vinklade stuprör.
- Renovera och hitta nya funktioner till uthus i stället för att riva.
- Tillbyggnader skall ha hög arkitektonisk kvalitet och vara anpassade till den befintliga karaktären.
- Tänk på hur tomtarna avgränsas mot gatan med tidstypiska staket och låga häckar.

1900

1910

1920

1930

1940

1950

1960

1970

1980

1990

2000

1900

1910

1920

1930

1940

1950

1960

1970

1980

1990

2000

Villor

Utbyggnaden av äldre villaområden pågick under hela 1930-talet dels utanför planlagt område och dels i de stadsplanelagda områden som ingick i 1934 års stadsplan närmast utanför ringmuren. Sammanlagt uppfördes 374 villor innan bostadsbyggandet kapsejsade vid andra världskrigets utbrott. Den största utbyggnaden skedde i Östra Vi, Havderlunden, Hällarna samt utefter Söderväg.

Enligt tidens ideal placerades villorna på stora trädgårdstomter vilket skulle medverka till familjernas självförsörjning av frukt och grönsaker.

Här en vanlig villatyp från första hälften av 1930-talet uppförd på Vallérgatan i Smittenslund. Den ligger centralt placerad ett tiotal meter från vägen på en stor trädgårdstomt. Byggnaden har en inredd vindsvåning under brutet tak. I Visby putsades ofta dessa bostadshus och färgsattes med en ljus kulör. Öppna förstukvistar var vanliga men har idag ofta byggts in.

Denna villatyp, i strikt klassicerande former, kom aldrig att få genomslag i Visby under dess nationella urbana högtid på 1920-talet, men fick en viss revansch som övergångsform till funktionalismen under 1930-talet. Typen, som inte är helt ovanlig i våra villakvarter, representeras här av en ovanligt tydligt artikulerad byggnad på Mården 4 i Havderlunden. Karakteristisk är den rektangulära grundformen med valmat lågt sadeltak, symmetriskt uppbyggd fasad med entrédörren i mitten samt de liggande rektangulära fönstren med två eller fler lugter. Lunettfönstret i det låga takfallet finns på fler liknande byggnader.

Den tidiga funktionalismen kom inte att bli särskilt välrepresenterad i Visby. Den dyker först upp mot mitten av decenniet när byggnadsstilen är väletablerad i övriga Sverige. De funkishus som finns ligger ofta insprängda bland äldre villabebyggelse.

Längs Hemsegatan i södra Länna och i Solbergaområdet finns en liten koncentration av funkisbyggnader. Låga takfall, asymmetriskt placerade fönster i fasadliv, entrédörr med glas och fernissat trä är detaljer som karaktäriserar byggnadstypen. Det skarpa linjespelet och ljusa fasader med sparsmakad utsmyckning gör byggnaderna känsliga för förändringar som t ex tilläggsisolering. Förgårdsmarken behölls obebyggd och gårdsbebyggelse placerades i bakre delen av tomten. Garage och gårds-hus underordnades huvudbyggnaden genom att utformas med putsad fasad och pulpettak.

Fönstren ligger i liv med fasaden. Raka linjer, tunna ytor och skarpa vinklar.

Funkisvilla vid Vinetagatan uppförd 1936. Byggnaden har bevarat grunduttrycken väl men har getts en väl hårt markerade sockelfärg. Lägg märke till öppenheten i tomtragränsen vilket ingick i stilkonceptet.

Karaktärsdrag villor

Ursprungliga byggnadsdelar och material som är viktiga att bevara

- Takform och takfotsutformning
- Takmaterial såsom tegel, plåt och papp
- Skorstenar
- Fasadmaterial såsom puts, tegel och träpanel
- Fönster
- Balkonger och räcken
- Stuprör och hängrännor
- Entreér och ytterdörrar
- Färgsättning
- Tomtstruktur och tomtagränsning
- Uthusbyggnader

Förhållningssätt

- Laga istället för att byta ut.
- Renovera och energiförbättra befintliga fönster istället för att sätta in nya.
- Nya fönster och dörrar och dörrar ska anpassas till befintliga vad gäller material, dimensioner, hängning och spröjsindelning.
- Vid tilläggsisolering är det viktigt att fönstren flyttas med ut i fasadlivet.
- Var noga med att behålla detaljerna vid en fasadrenovering t ex putsstruktur och fönsteromfattningar, paneldimensioner och utformning, tegeltyp.

- Tänk på att behålla ursprungligt taktegel och komplettera vid behov. Bevara plåttakens hantverksmässiga utförande med falsad skivtäckning, fotränna och avrinning med vinklade stuprör.
- Renovera och hitta nya funktioner till uthus i stället för att riva.
- Tillbyggnader skall ha hög arkitektonisk kvalitet och vara anpassade till den befintliga karaktären.
- Undvik att tillföra takkupor.
- Tänk på hur tomterna avgränsas utan markering mot gatan eller med tidstypiska staket och låga häckar.

1900

1910

1920

1930

1940

1950

1960

1970

1980

1990

2000

1900

1910

1920

1930

1940

1950

1960

1970

1980

1990

2000

1940-tal

I Visby fick funktionalismen sitt genombrott i större skala först på 1940-talet. Denna arkitekturstil blev efter socialdemokraternas maktövertagande på 1930-talet, liktydig med det allmännyttiga bostadsbyggandet.

Länna blev den första stadsdelen som byggdes med en blandning av såväl mindre egnahemsvillor som mindre och större flerbostadshus och även en centrumbyggnad. Hela bostadsområdet är till största delen uppförd i en funktionalistisk arkitekturstil.

Flerbostadshus

Efter andra världskriget togs kraftiga initiativ för statlig styrning av bostadsbyggandet med målen att bygga bort bostadsbrist och ohygieniska bostadsförhållanden. Målsättningen var att skapa bra, soliga, luftiga miljöer för familjer i främst tvårumslägenheter i flerfamiljshus.

I Visby byggdes 660 lägenheter, främst ettor och tvåor, i första hand som lamellhus i två eller tre våningar, i samlade enheter. Byggnaderna hade sopnedkast, tvättstuga och cykelrum samt förråd i källaren. Balkongerna var ofta klädda med sinuskorrigerad plåt. Den största utbyggnaden skedde på norr kring Stjärngatan, Brömsebroväg, och Vallgravsgatan samt på Länna i söder, där drygt 230 lägenheter uppfördes.

Karaktäristiskt för perioden är en ljus avfärgad puts, ibland med inslag av gult eller brunt. Sadeltaken är låga och klädda med enkupigt tegel. Fönster med mittpost ligger grunt i fasaden. Sockelvåningen är markerad med avvikande färg och putsstruktur. Portar har markerats genom ett litet regnskydd och någon form av omfattning.

Uttern 8 i korsningen Lännavägen och Lokegatan. Byggnaderna som uppfördes 1944 ritades av Olle Karth, som senare hade tjänst som länsarkitekt i Visby. Det är tidstypiskt enkla bostadshus, med rena fasader ursprungligen avfärgade i ljus gråbeige kulör och med ett flackt sadeltak belagt med tvåkupigt lertegel.

Byggnaderna i kvarteret Akacian utefter Guteväg, vilka ritades av G Winge 1948, har bibehållit mycket av tidskaraktären.

Entré vid Guteväg 21.

För den regionala arkitekturhistorien visar byggnadsstilen på en intressant avvikande tendens. I övriga Sverige utvecklades 1940-talets arkitektur ett avståndstagande gentemot 1930-talets funktionalism genom högre takresningar, dovt avfärgade spritputsade fasader med markerade fönster och dörrumfattningar.

I Visby överlevde den modesta funktionalismens uttryck från 1930-talet i något förändrad form. Detta skedde sannolikt därför att det var enkelt för arkitekterna att koppla dåtidens svagt historiserande ideal till den lokala historiska stenhustraditionen. Ett lokalt modernistiskt byggnadsuttryck kom således att präglade bebyggelsen i Visby, vilken i skilda former har överlevt fram till idag.

Karaktärsdrag flerbostadshus

Ursprungliga byggnadsdelar och material som är viktiga att bevara

- Takform och takfotsutformning
- Takmaterial såsom tegel, plåt och papp
- Skorstenar
- Fasadmaterial såsom puts, tegel och träpanel
- Fönster
- Balkonger och räcken
- Entreér och ytterdörrar
- Färgsättning
- Tomtstruktur och tomtavgränsning

Förhållningssätt

- Laga istället för att byta ut.
- Renovera och energiförbättra befintliga fönster istället för att sätta in nya.
- Nya fönster och dörrar och dörrar ska anpassas till befintliga vad gäller material, dimensioner och hängning.
- Vid tilläggsisolering är det viktigt att fönstren flyttas med ut i fasadlivet.
- Var noga med att behålla detaljerna vid en fasadrenovering tex putsstruktur, paneldimensioner och tegeltyp.

- Tänk på att behålla ursprungligt taktegel och komplettera vid behov.
- Bostadsområdena bör behandlas som sammanhållen miljö och en arkitektonisk enhet.
- Tillbyggnader skall ha hög arkitektonisk kvalitet och vara anpassade till den befintliga karaktären.
- Undvik att tillföra takkupor.
- Tänk på hur tomterna avgränsas utan markering mot gatan eller med tidstypiska staket och låga häckar.

1900

1910

1920

1930

1940

1950

1960

1970

1980

1990

2000

1900

1910

1920

1930

1940

1950

1960

1970

1980

1990

2000

Villor

1940-talet innebar ett genombrott för större flerfamiljshus, men byggandet av enfamiljshus uppgick trots detta till ungefär 300 stycken. Dessa utgjorde en tredjedel av samtliga tillkommande bostäder under perioden. Det är enfamiljshus i enkel funkisstil med sadeltak, ofta utförda utifrån typritningar.

1940-talets villor tränger sig ofta in bland övrig villabebyggelse i de etablerade kvarteren. Utefter Liljewalchsvägen i Länna har 1940-talets villor sin mest påtagliga visuella påverkan genom en enhetlig och sammanhängande utbyggnad.

På Länna uppfördes villor i en planlagd enhetlighet där de tillsammans med den övriga 1940-talsbebyggelsen bildar ett väl sammanhållet stadsrum med tidstypiska strukturer. Byggnaderna ovan har bibehållit sin ursprungliga karaktär.

Tidstypiskt regnskydd över entréparti med fernissad dörr och betongtrappa.

De rektangulära och putsade byggnaderna har källare med markerad sockel och tegelklätt sadeltak med ca 30 graders lutning. Fönstren, som ofta är mörkt färgsatta, är kvadratiska med två fönsterluftr.

Låga häckar, smides- eller trästaket omgärdar tomten. Tillbyggnader har gjorts in mot baksidan av husen och förgårdsmarken har hållits fri. Denna hustyp finns insprängd bland andra villor runt om i Visby men är mest frekvent i Lännaområdet.

Asymmetrisk fönstersättning är fortfarande gångbar, men sällan så markant som under det tidigare 1930-talet.

Karaktärsdrag villor

Ursprungliga byggnadsdelar och material som är viktiga att bevara

- Takform och takfotsutformning
- Takmaterial såsom tegel, plåt och papp
- Skorstenar
- Fasadmaterial såsom puts, tegel och träpanel
- Fönster
- Balkonger och räcken
- Entreé och ytterdörrar
- Färgsättning
- Tomtstruktur och tomtavgränsning
- Uthusbyggnader

Förhållningssätt

- Laga istället för att byta ut.
- Renovera och energiförbättra befintliga fönster istället för att sätta in nya.
- Nya fönster och dörrar ska anpassas till befintliga vad gäller material, dimensioner och hängning.
- Vid tilläggsisolering är det viktigt att fönstren flyttas med ut i fasadlivet.
- Var noga med att behålla detaljerna vid en fasadrenovering t ex putsstruktur, paneldimensioner och tegeltyp.
- Tänk på att behålla ursprungligt taktegel och komplettera vid behov.
- Renovera och hitta nya funktioner till uthus i stället för att riva.
- Tillbyggnader skall ha hög arkitektonisk kvalitet och vara anpassade till den befintliga karaktären.
- Undvik att tillföra takkupor.
- Tänk på hur tomterna avgränsas utan markering mot gatan eller med tidstypiska staket och låga häckar.

1900

1910

1920

1930

1940

1950

1960

1970

1980

1990

2000

1900

1910

1920

1930

1940

1950

1960

1970

1980

1990

2000

1950-tal

Under 1950-talet kom byggandet igång igen efter kriget. Internationellt fick det svenska bostadsbyggandet under perioden stor uppmärksamhet bland annat för sin grannskapsplanering. Nya stadsdelar planerades med bostäder samlade kring ett centrum med offentlig och kommersiell service. År 1957 bildades det allmännyttiga AB Visbyhem (nu AB GotlandsHem). Nya större utbyggnadsområden var Visborgsstaden och bebyggelsen längs Lummelundsväg respektive Allégatan, som alla var inspirerade av tidens grannskapsplanering.

Flerbostadshus

Under 1950-talet byggdes drygt 850 lägenheter i lamellhus främst på norr vid Stjärngatan, i Visborgsstaden och på Länna. Lägenhetsytan ökar i förhållande till tidigare och det byggdes lika många treor och fyror som smålägenheter. Denna tendens förstärkte kraftigt efter mitten av decenniet. Rationaliseringar förändrade byggprocessen och projekteringsinsatserna började omfatta hela sk grannskapsenheter där bostäder skulle kompletteras med skolor, affärer, bibliotek m m. Visby är så pass litet att detta behov kanske inte var överhängande men tanken förverkligades i de mest expansiva områdena vid Stjärngatan och Visborgsstaden. Här uppfördes 127 lägenheter i ett sammanhang med en centrumbildning där det t ex fanns livsmedelsbutik och urmakare.

Tilläggsisolerade hus i norra delen av Stjärngatans komplex. Byggnaderna har en enkel stramhet av funktionalistisk karaktär kopplad till ett regionalt traditionellt formspråk.

Typisk 1950-talsbyggnad i Visborgsstaden med putsad ljust avfärgad fasad. Takbalkongerna är ett senare tillägg.

Centrumbildningen i Visborgsstaden.

I kvarteret Bofinken uppfördes 1950-1953 åtta bostadshus ritade av Tore och Erik Ahlsén och byggda av Bror Eriksson Byggnads AB. De utgör ett bra exempel på den svagt regionalt anpassade "putsarkitekturens" överlevnad in på 1950-talet.

Under 1950-talet konstruerades takresningen högre än på 1940-talsbyggnaderna och arkitekturen blev något mer påkostad i detaljers utformning, som t ex entréportarna. De i övriga Sverige så vanliga tegelbyggnaderna med eller utan pastellfärgade ädelputser fick inget större genomslag i Visby. I stället kan vi notera kopplingen till den "lokala byggnadstyp" som utvecklades under 1940-talet. De flesta lamellhusen från perioden utformades mer lika de byggnader som uppfördes under 1940-talet med den skillnaden att de ofta uppfördes med tre våningsplan istället för två och med tre portuppgångar.

Karaktärsdrag flerbostadhus

Ursprungliga byggnadsdelar och material som är viktiga att bevara

- Takform och takfotsutformning
- Takmaterial såsom tegel, plåt och papp
- Skorstenar
- Fasadmaterial såsom puts, tegel och träpanel
- Fönster
- Balkonger och räcken
- Entréer och ytterdörrar
- Färgsättning
- Tomtstruktur och tomtavgränsning

Förhållningsätt

- Laga istället för att byta ut.
- Renovera och energiförbättra befintliga fönster istället för att sätta in nya.
- Nya fönster och dörrar och dörrar ska anpassas till befintliga vad gäller material, dimensioner och hängning.
- Vid tilläggsisolering är det viktigt att fönstren flyttas med ut i fasadlivet.
- Var noga med att behålla detaljerna vid en fasadrenovering t ex putsstruktur, paneldimensioner och tegeltyp.

- Tänk på att behålla ursprungligt taktegel och komplettera vid behov.
- Tillbyggnader skall ha hög arkitektonisk kvalitet och vara anpassade till den befintliga karaktären.
- Undvik att tillföra takkupor.
- Tänk på hur tomterna avgränsas utan markering mot gatan eller med tidstypiska staket och låga häckar.
- Bostadsområdena bör behandlas som en sammanhållen miljö och en arkitektonisk enhet.

1900

1910

1920

1930

1940

1950

1960

1970

1980

1990

2000

1900

1910

1920

1930

1940

1950

1960

1970

1980

1990

2000

Villor

Under 1950-talet sjönk småhusbyggandet till ett 20-tal villor varje år. Det är bara norr om Stjärnlunden utefter Lummelundsväg där en större sammanhängande utbyggnad genomförs. På andra håll i staden förtätades befintliga villaområden. Storleken på de vanliga villorna ökade mot upp till 100 kvadratmeter och 1½-planshuset blev det dominerande.

Villa byggd 1955 på Vintergatan vid Lummelundsväg.

1950-talsvillan byggdes med nästan kvadratisk grundform i 1½-plan, hade ett tegeltäckt sadeltak med vanligen 45 graders takvinkel och fasadtäckning av trä eller puts. Träpanelen var en stående locklistpanel målad i ljusa oljefärger. Fönstren placerades symmetriskt, har stående proportioner och två fönsterlufier.

De utåtgående fönstren är symmetriskt placerade, har stående proportioner och två fönsterlufier.

Karaktärsdrag villor

Ursprungliga byggnadsdelar och material som är viktiga att bevara

- Takform och takfotsutformning
- Takmaterial såsom tegel och plåt
- Skorstenar
- Fasadmateriel såsom puts, tegel och träpanel
- Fönster
- Balkonger och räcken
- Entréer och ytterdörrar
- Färgsättning
- Tomtstruktur och tomtavgränsning
- Uthusbyggnader

Förhållningsätt

- Renovera och energiförbättra befintliga fönster istället för att sätta in nya.
- Nya fönster och dörrar ska anpassas till befintliga vad gäller material, dimensioner och hängning.
- Var noga med att behålla detaljerna vid en fasadrenovering t ex putsstruktur, paneldimensioner och tegeltyp.
- Vid tilläggsisolering är det viktigt att fönstren flyttas med ut i fasadlivet.
- Tänk på att behålla ursprungligt taktegel och komplettera vid behov
- Renovera och hitta nya funktioner till uthus i stället för att riva.
- Tillbyggnader skall ha hög arkitektonisk kvalitet och vara anpassade till den befintliga karaktären.
- Undvik att tillföra takkupor.
- Tänk på hur tomterna avgränsas utan markering mot gatan eller med tidstypiska staket och låga häckar.
- Bostadsområdena bör behandlas som en sammanhållen miljö och en arkitektonisk enhet.

1960-tal

På grund av flygplatsen nordost om Visby och militära intresseområden i söder var det särskilt i öster som nya bostadsområden planerades under 1960-talet. Detta slogs fast i en Generalplan för Visby som antogs 1967. Här ingick bland annat Gråbo. En arkitektävling utlystes redan 1963 för det som idag är kv Stäven. Första pris gavs till förslaget Muren, "framför allt med hänsyn till den väl fungerande (bilfria) trafiklösningen, den variationsrikt och trevligt utformade bebyggelsen samt den goda kontakten mellan bostäder, lekgårdar och större friytor."

Flerbostadshus

Visby expanderade med 4 000 personer under 1960-talet. Då slog industrialiseringen igenom även för bostadsbyggandet på Gotland och under 1960-talet uppfördes mer än 2 700 bostäder varav 80% i flerbostadshus. De flesta samlades i enhetligt planerade och uppförda bostadsområden som Bingeby, Visborgsstad och Stäven i Gråbo. I Stäven och Bogen i Gråbo fortsatte byggnadsperioden in på 1970-talet.

Bingeby blev det första stora bostadsområdet i Visby, där brottet mot 1940- och 1950-talets byggande blev mycket tydligt genom större exploateringsområden, högre exploateringsgrad samt en modernistisk arkitektur helt utan regional förankring.

Tätt liggande byggnader som ger stor rumslig påverkan, bilseparerade transportleder, parklikenande mellangårdsrum och offentlig utsmyckning är karaktäristika i 1960-talets bostadsområden.

Privatbilismen utvecklades kraftigt under 1960-talet. Detta innebar ofta att uppställningsplatser och garage placerades i blickfånget vid entréerna till de nya bostadshusen.

1900

1910

1920

1930

1940

1950

1960

1970

1980

1990

2000

1900

1910

1920

1930

1940

1950

1960

1970

1980

1990

2000

Under första hälften av 1960-talet, innan miljonprogrammet rullade igång, hade byggandet inte så högt tempo och få bostadshus uppfördes i Visby. I och med statens satsningar på en kraftfull bostadsutbyggnad, det s k miljonprogrammet, igångsattes utbyggnaden av såväl Bingeby som Gråbo. Nedan visas kvarteret Vargen, ett bra exempel på god arkitektur från 1960-talet. Det var arkitekten Per-Erik Nilsson som 1962 ritade ett bostadskvarter i ett nytt formspråk och med en känslig anpassning till det befintliga villakvarteret i norr.

Det inre av kvarteret utgörs av öppen gårdsmark med trädgårdsliknande anläggningar för rekreation och samvaro. Byggnadernas kubiska former och vita slammade tegelfasader bildar en livfull gårdsfasad. Kubistisk exotism!

Karaktärsdrag flerbostadshus

Ursprungliga bygnadsdelar och material som är viktiga att bevara

- Takform och takfotsutformning
- Takmaterial såsom tegel, papp och plåt
- Skorstenar
- Fasadmaterial såsom puts, tegel och träpanel
- Fönster
- Balkonger och räcken
- Entréer och ytterdörrar
- Färgsättning
- Tomtstruktur och tomtavgränsning
- Uthusbyggnader

Förhållningsätt

- Nya fönster och dörrar ska anpassas till befintliga vad gäller material, dimensioner och hängning.
- Vid tilläggsisolering är det viktigt att fönstren flyttas med ut i fasadlivet.
- Var noga med att behålla detaljerna vid en fasadrenovering t ex putsstruktur, paneldimensioner och tegeltyp.
- Renovera och hitta nya funktioner till uthus i stället för att riva.
- Tillbyggnader skall ha hög arkitektonisk kvalitet och vara anpassade till den befintliga karaktären.
- Undvik att tillföra takkupor.
- Tänk på hur tomterna avgränsas utan markering mot gatan eller med tidstypiska staket och låga häckar.
- Bostadsområdena bör behandlas som en sammanhållen miljö och en arkitektonisk enhet.

Villor

Samtidigt som byggandet av flerbostadshus expanderade kraftigt byggdes fler villor än under något annat decennium. De 517 villor som uppfördes är ofta betydligt större än tidigare generationers villor och mer än 90% hade fyra eller fler rum. Geografiskt fortsatte utbyggnaden norr om Stjärnlunden, österut i Smittenslund och Furulund samt söderut i ett stort sammanhängande område öster om Värnhem vid Allégatan.

Den vanligaste 1960-talsvillan i Visby är den gula rektangulära tegelvillan i lite olika varianter, men normalt innehållande 4-5 rok på 90-110 kvadratmeter. Karaktäristiskt är det rödtegelteckta sadeltaket med cirka 35 graders lutning, tegelfasaden där ofta gavelspets eller fasaden kläddes med träpanel samt kvadratiska fönster.

Villorna är placerade på små tomter med entrédörren centralt placerad på långsidan mot gatan. Husen ligger i allmänhet indragna bara några meter från gatulinjen varvid ett mycket litet gårdsrum bildas som domineras av passagen fram till entrétrappan. Ofta finns ett garage på tomten, som ligger kopplat till kortsidan lite tillbakadraget från gatan så att det bildas en parkeringsyta framför garaget. De små tomterna med begränsade tillbyggnadsutrymmen har inneburit att få förändringar mot gaturummen genomförts.

1960-talets "normalvilla", här vid Bohusgatan i Värnhem.

Väl genomförda detaljarbeten bidrar till att hus och tomt upplevs som en arkitektonisk enhet. Närhet till gatumark och avskalade förgårdsmiljöer är genomgående för tidens villamiljöer.

1900

1910

1920

1930

1940

1950

1960

1970

1980

1990

2000

1900

1910

1920

1930

1940

1950

1960

1970

1980

1990

2000

Från de små tomterna med tätt liggande liknande hus med små förgårdsrum var steget inte så långt till radhusbyggandet, en annan tendens under 1960-talet. Byggnaderna var diskreta med platta tak och enkla uttrycksformer. I Visby representeras dessa av kvarteret Gösen -"läkarvillorna" nere vid Strandpromenaden, kvarteren kring Kaptensgatan i Värnhem och i kvarteret Kantarellen i Östra Vi.

Diskret och anonymt i en sammanhållen sluten volym ligger dessa låga villor i kvarteret Kantarellen i yttre Östra Vi.

Tätt, utåt slutet och sammanhållet upplevs dessa radhus i kvarteret Hillebar-den i Värnhem som byggdes 1968.

Karaktärsdrag villor

Ursprungliga byggnadsdelar och material som är viktiga att bevara

- Takform och takfotsutformning
- Takmaterial såsom tegel och plåt
- Skorstenar
- Fasadmaterial såsom puts, tegel och träpanel
- Balkonger och räcken
- Entréer och ytterdörrar
- Färgsättning
- Tomtstruktur och tomtavgränsning
- Uthusbyggnader

Förhållningsätt

- Nya fönster och dörrar och dörrar ska anpassas till befintliga.
- Var noga med att behålla detaljerna vid en fasadrenovering t ex putsstruktur, paneldimensioner och tegeltyp.
- Vid tilläggsisolering är det viktigt att fönstren flyttas med ut i fasadlivet.
- Tänk på hur tomterna avgränsas utan markering mot gatan eller med tidstypiska staket och låga häckar.
- Tillbyggnader skall ha hög arkitektonisk kvalitet och vara anpassade till den befintliga karaktären.
- Undvik att tillföra takkupor.

1970-tal

Åren 1965 till 1975 benämns som Rekordåren eller Miljonprogrammet, efter ett riksdagsbeslut 1964 om att bygga en miljon bostäder under 10 år. Detta för att råda bot mot den akuta bostadsbristen, men även för att generellt höja bostadsstandarden. En stor del av den bebyggelsen som uppfördes, framförallt under 1970-talet, byggdes som småhus. I Visby skedde detta främst i Pihlagen och Yttre Östra Vi. I Gråbo kompletterades trevånings lamellhus med bl a tvåvånings radhus och lägenheter i s k kedjehus (kv Rikken).

Flerbostadshus

Under 1970-talet dämpades produktionen av bostäder något, men sammanlagt byggdes ändå 2 120 lägenheter varav det stora flertalet, drygt 1 700 i flerbostadshus. Den stora expansionen skedde i södra delarna av Visby och då främst i Gråboområdet.

Under perioden skedde ett mycket tydligt byggnadshistoriskt brott då miljonprogrammet genomfördes. De bostäder i flerfamiljshus som därefter projekterades utformades radikalt annorlunda i förhållande till 1960-talet. Nu ritades radhusliknande 2-våningslängor. Det är denna bostadstyp som helt kom att dominera 1980-talets bostadsbyggande. Bostäderna har en egen ingång, ofta med en liten gräsplan utanför samt en uteplats på baksidan. De större lägenheterna byggdes i två plan medan de mindre endast utfördes i ett plan. I motsats till villorna minskade storleken på de nybyggda lägenheterna i flerbostadshus under andra hälften av 1970-talet.

Förhållningssätt

- Nya fönster och dörrar ska anpassas till befintliga.
- Vid tilläggsisolering är det viktigt att fönstren flyttas med ut i fasadlivet.
- Var noga med att behålla detaljerna vid en fasadrenovering t ex putsstruktur, paneldimensioner och tegeltyp.
- Tillbyggnader skall ha hög arkitektonisk kvalitet och vara anpassade till den befintliga karaktären.

Kvarteret Kölen i Visby ritades och uppfördes i Riksbyggens regi i början av 1970-talet. I reaktion mot de större bostadshusen minskades höjden på hyreshusen och lägenheterna individualiseras genom egna entrédörrar. Lägenheternas uppdelning och planering går att ana i fasadernas utformning.

Karaktärsdrag flerbostadshus

Ursprungliga byggnadsdelar och material som är viktiga att bevara

- Takform och takfotsutformning
 - Takmaterial såsom tegel och plåt
 - Skorstenar
 - Fasadmaterial såsom puts, tegel och träpanel
 - Balkonger och räcken
 - Entréer och ytterdörrar
 - Färgsättning
 - Tomtstruktur och tomtavgränsning
- Tänk på hur tomterna avgränsas utan markering mot gatan eller med tidstypiska staket och låga häckar.
 - Bostadsområdena bör behandlas som en sammanhållen miljö och en arkitektonisk enhet.

1900

1910

1920

1930

1940

1950

1960

1970

1980

1990

2000

1900

1910

1920

1930

1940

1950

1960

1970

1980

1990

2000

Villor

Småhusbyggandet minskade i förhållande till 1960-talet, men de cirka 400 som uppfördes är i ett historiskt perspektiv många. I Pilhagen och i Yttre Östra Vi uppfördes nya villaområden, medan för-tätningar i äldre villaområden gjordes i Hagbylund och kring Blomstervägen i Haga. Villabyggandet skedde således främst i stadens sydöstra ytterområden. Storleken på villorna ökade och 5 rum och kök var den dominerande storleken. Som ett uttryck för det ekonomiska genombrottet för småhusbyggandet för var och en har mexitegelvillan kommit att bli en symbol.

Den tidstypiska 1970-talsvillan – Mexitegelvillan - denna i kvarteret Järnet. I Pilhagen finns den största koncentrationen av dessa karaktäristiska villor, som med sina relativt grunda förgårdstomter och speciella växtalternativ har en mycket stark tidsprägel.

Fönsterband med mellanliggande träpanel som en tydlig tidsmarkör.

En trädgårdsmiljö, som känns som hämtad ur tidens villakatalog.

De tidigaste "gotlandsanpassade" villorna dök upp på landsbygden 1974, men letade sig så sakta in i stadsmiljöerna. Denna villa i kvarteret Aspsoppen i Östra Vi byggdes dock i början av 1980-talet.

Karaktärsdrag villor

Ursprungliga byggnadsdelar och material som är viktiga att bevara

- Takform och takfotsutformning
- Takmaterial såsom tegel och plåt
- Skorstenar
- Fasadmaterial såsom puts, tegel eller träpanel
- Balkonger och räcken
- Entréer och ytterdörrar
- Färgsättning
- Tomtstruktur och tomtavgränsning

Förhållningssätt

- Nya fönster och dörrar ska anpassas till befintliga.
- Var noga med att behålla detaljerna vid en fasadrenovering t ex putsstruktur, paneldimensioner och tegeltyp.
- Tillbyggnader skall ha hög arkitektonisk kvalitet och vara anpassade till den befintliga karaktären.
- Vid tilläggsisolering är det viktigt att fönstren flyttas med ut i fasadlivet.

- Tänk på hur tomterna avgränsas utan markering mot gatan eller med tidstypiska staket och låga häckar.
- Bostadsområdena bör behandlas som en sammanhållen miljö och en arkitektonisk enhet.
- Växtval i förgårdsmiljöerna får gärna ansluta till de intentioner som fanns på 1970-talet.

1900

1910

1920

1930

1940

1950

1960

1970

1980

1990

2000

1900

1910

1920

1930

1940

1950

1960

1970

1980

1990

2000

1980-tal

Under 1980-talet kom motreaktioner till miljonprogrammets byggande. Istället för rationell storskalig bebyggelse utvecklades idealet "tätt och lågt", med en tydligare täthet och uppdelning mellan offentliga och privata stråk i utemiljön. Även med viss ökad biltrafik inne i bostadsområden.

Ett typiskt och förebildligt exempel i Visby är Terra Nova, en stadsdel med blandade upplåtelseformer och hustyper. Förebilden är den svenska småstaden med en- och tvåvåningshus, slingrande gator, med affären och kyrkan "mitt i byn".

Flerbostadshus

Under den här perioden byggdes det oftast i två våningar i en radhusliknande bebyggelse arrangerad kring utemiljöer, där byggnaderna omsluter halvöppna och bilfria gårdsbildningar. Varje lägenhet fick egen entré och ofta en egen uteplats. Garage och uppställningsplatser för bilar arrangerades i mindre enheter i anslutning till områdets infarter.

Detta bebyggelsemönster hittar vi som en föregångare från 1970-talet i Gråbokvarteret Bogen 2. Under 1980-talet uppfördes i större skala i bostadsområden Terra Novaområdet, Yttre Furulund och Yttre Östra Vi.

I Yttre Furulund, som på bilden vid Trädgårdsgatan, finns tidstypisk bebyggelse med välorganiserade yttre miljöer med bilfria transportytter.

Karaktärsdrag flerbostadshus

Ursprungliga byggnadsdelar och material som är viktiga att bevara

- Takform och takfotsutformning
- Takmaterial såsom tegel och plåt
- Skorstenar
- Fasadmaterial såsom puts, tegel och träpanel
- Balkonger och räcken
- Entréer och ytterdörrar
- Färgsättning
- Tomtstruktur och tomtavgränsning

Förhållningssätt

- Nya fönster och dörrar och dörrar ska anpassas till befintliga.
- Vid tilläggsisolering är det viktigt att fönstren flyttas med ut i fasadlivet.
- Var noga med att behålla detaljerna vid en fasadrenovering tex putsstruktur, paneldimensioner och tegeltyp.
- Tillbyggnader skall ha hög arkitektonisk kvalitet och vara anpassade till den befintliga karaktären.

- Tänk på hur tomterna avgränsas utan markering mot gatan eller med tidstypiska staket och låga häckar.
- Bostadsområdena bör behandlas som en sammanhållen miljö och en arkitektonisk enhet.

Villor

Under 1980-talet byggdes knappt 30 % av de tillkommande lägenheterna som villor. Villorna uppfördes som förtätningar i befintliga villaområden över hela Visby. Parallellt med villorna byggdes också flerfamiljshus i två plan i villakvarteren. Den tidstypiska fasaden har stående ljusmålad lockpanel. Takfoten markeras genom att vara kraftigt utskjutande tätt ovan fönstren. Takbeläggningen är ofta av mörkt betongtegel och på taken finns, till skillnad mot 1970-talsvillorna ofta takkupor, frontespiser och ibland verandatak. Fönstren är spröjsade och har låga, breda proportioner. Dörren är robust i allmogestil. Gara-gen byggdes fristående.

Karaktärsdrag villor

Ursprungliga byggnadsdelar och material som är viktiga att bevara

- Takform och takfotsutformning
- Takmaterial såsom tegel och plåt
- Skorstenar
- Fasadmaterial såsom puts, tegel och träpanel
- Balkonger och räcken
- Entréer och ytterdörrar
- Färgsättning
- Tomtstruktur och tomtavgränsning

Förhållningssätt

- Nya fönster och dörrar ska anpassas till befintliga.
- Var noga med att behålla detaljerna vid en fasadrenovering t ex putsstruktur, paneldimensioner och tegeltyp.
- Tillbyggnader skall ha hög arkitektonisk kvalitet och vara anpassade till den befintliga karaktären.

Villa i kvarteret Fältspaten i Djuplunda uppförd 1987. Detta och det bakomliggande huset är tidstypiska trähusvillor i 1 och 1½-plan utan källare.

- Tänk på hur tomterna avgränsas utan markering mot gatan eller med tidstypiska staket eller låga häckar.
- Bostadsområdena bör behandlas som en sammanhållen miljö och en arkitektonisk enhet.

1900

1910

1920

1930

1940

1950

1960

1970

1980

1990

2000

1900

1910

1920

1930

1940

1950

1960

1970

1980

1990

2000

1990-tal

Under 1990-talets första år var fastighetsbranschen i ekonomisk kris och byggandet upphörde i hela landet. De statliga bostadssubventionerna upphörde vilket försämrade återhämtningen ytterligare. Efterfrågan på bostäder ökade i mitten av 1990-talet vilket för Visbys del resulterade i ett antal intresanta flerbostadshusområden i kv Linden respektive kv Valnöten, uppförda i tidstypisk nymodernism av hög arkitektonisk kvalitet. Med anledning av att Högskolan Gotland startade 1998 uppstod även behovet av studentlägenheter. Det första större projektet byggdes i kv Järnvägen på Mejerigatan i en lokal postmodernistisk arkitektur. Småhusbyggandet var under hela perioden låg.

Flerbostadshus

Utbyggnaden skedde med större byggnadsvolymer på mindre arealer än under 1980-talet. I ett stadsbyggnadshistoriskt perspektiv dök byggnader upp i oväntade lägen som de höga studentbostäderna vid Mejerigatan och Södercentrum, liksom kvarteret Valnöten på förut obebyggd mark nedanför klinten vid Hällarna.

Tre av de fem bostadshusen som byggdes under 1990-talet i kvarteret Valnöten.

Förhållningssätt

- Nya fönster och dörrar och dörrar ska anpassas till befintliga.
- Var noga med att behålla detaljerna vid en fasadrenovering t ex putsstruktur, paneldimensioner och tegeltyp.
- Tillbyggnader skall ha hög arkitektonisk kvalitet och vara anpassade till den befintliga karaktären.

Perioden präglas av postmodernistiska influenser i arkitekturen. Ett exempel med svaga sådana influenser är Mejerigatans studentbostäder där byggnaderna appellerar till medeltid med sina antydda trappgavlar och ett okänsligt förhållande till sin omgivning inte minst synligt i höjd och byggnadsvolym. Stora ansträngningar har gjorts för att minimera den visuella påverkan från bilparkeringen.

Studentbostäder på Mejerigatan.

Karaktärsdrag flerbostadshus

Ursprungliga byggnadsdelar och material som är viktiga att bevara

- Takform och takfotsutformning
- Takmaterial såsom tegel och plåt
- Skorstenar
- Fasadmaterial såsom puts, tegel och träpanel
- Balkonger och räcken
- Entréer och ytterdörrar
- Färgsättning
- Tomtstruktur och tomtavgränsning

- Tänk på hur tomterna avgränsas utan markering mot gatan eller med tidstypiska staket och låga häckar.
- Bostadsområdena bör behandlas som en sammanhållen miljö och en arkitektonisk enhet.

Villor

1990-talet präglas av en allmän kraftig ekonomisk nedgång, där speciellt byggandet kom att minska kraftigt. I Visby uppfördes bara 158 nybyggnader och i princip byggdes endast några enstaka villor. I kvarteret Kittelflickaren längst ut på Terra Nova sker en någotsånär sammanhållen expansion. 1970-talets formriktighet får ordentligt fotfäste och ett rikt utbud av olika byggnadskaraktärer samlas i kvarterskluster.

Karaktäristiska detaljer är kraftigt utskjutande takfötter, spröjsade fönster, mörk takbeläggning, branta takfall som sadeltak eller valmat sadeltak. Fasaden har en stående oljefärgad lockpanel med varierad kulör. Bebyggelsemiljön har hög variationsrikedom, inte minst p g a ett stort utbud av kataloghus.

Karaktärsdrag villor

Ursprungliga byggnadsdelar och material som är viktiga att bevara

- Takform och takfotsutformning
- Takmaterial såsom tegel och plåt
- Skorstenar
- Fasadmaterial såsom puts, tegel eller träpanel
- Balkonger och räcken
- Entréer och ytterdörrar
- Färgsättning
- Tomtstruktur och tomtavgränsning

Förhållningssätt

- Nya fönster och dörrar ska anpassas till befintliga.
- Var noga med att behålla detaljerna vid en fasadrenovering t ex putsstruktur, paneldimensioner och tegeltyp.

Tre villor från kvarteret Kittelflickaren på Terra Nova som visar att inga formmässiga förändringar skett sedan 1970-talet.

- Tillbyggnader skall ha hög arkitektonisk kvalitet och vara anpassade till den befintliga karaktären.
- Tänk på hur tomterna avgränsas utan markering mot gatan eller med tidstypiska staket eller låga häckar.

1900

1910

1920

1930

1940

1950

1960

1970

1980

1990

2000

1900

1910

1920

1930

1940

1950

1960

1970

1980

1990

2000

2000-2010

Lågekonjunkturen övergick under början av 2000-talet i en ny högkonjunktur. Stora strukturella förändringar skedde också på Gotland, bl a genom nedläggning av industrier och militäranläggningar. Inflyttningen från landsbygden till Visby fortsatte, vilket även medförde utbyggnader i Vibble, Västerhejde och Väskinde, som alltmer får karaktär av förstäder.

Cirka 1 000 bostäder har tillkommit fram till 2008, vilket är avsevärt mer än under hela 1990-talet. Merparten av dessa återfinns i flerbostadsområden med bostadsrätter, men även förnyelsen inom f d A7-området påbörjas. Bland de större områdena märks kv Rekylan, Fiskemåsen, Brömsebrolund, och Talludden.

Flerbostadshus

1990-talets Stockholmska nyfunktionalism har i flerfamiljshusets form letat sig till Gotland och är bl a representerad i bebyggelsen på Snäck, i Talludden och i Bingeby.

Förtätningarna i Bingeby svarar mot kommunens behov av ett utökat äldreboende och har anpassats till områdets 1960-talsarkitektur genom en nyfunktionalistiskt avskalad och enkel fasad.

Förhållningssätt

- Nya fönster och dörrar och dörrar ska anpassas till befintliga.
- Var noga med att behålla detaljerna vid en fasadrenovering t ex putsstruktur, paneldimensioner och tegeltyp.
- Tillbyggnader skall ha hög arkitektonisk kvalitet och vara anpassade till den befintliga karaktären.

Ytterligare ett exempel på väl utförd och anpassad arkitektur i Brömsebrolund med en stilhistorisk vink mot 1950-talsbyggnaderna i kvarteret Bofinken strax norr om dessa.

Karaktärsdrag flerbostadshus

Ursprungliga byggnadsdelar och material som är viktiga att bevara

- Takform och takfotsutformning
- Takmaterial såsom tegel och plåt
- Skorstenar
- Fasadmaterial såsom puts, tegel och träpanel
- Balkonger och räcken
- Entréer och ytterdörrar
- Färgsättning
- Tomtstruktur och tomtavgränsning

- Tänk på hur tomterna avgränsas utan markering mot gatan eller med tidstypiska staket och låga häckar.
- Bostadsområdena bör behandlas som en sammanhållen miljö och en arkitektonisk enhet.

Villor

Efter ett stillastående 1990-tal startade en kraftig byggnadsexpansion med från mitten av 2000-talet. I Visby påbörjades utbyggnaden av villor på A7-området. Byggnaderna ligger ofta tätt på små tomter. Villornas arkitektur omfattar ett blandat spektra av byggnadstyper ur den senaste 30 årsperioden samt ett tillskott äldre och nya lösningar inspirerad av lokal eller regional byggnadshistoria.

Från den regionala stenhustraditionen känner vi igen den ofta putsade fasadens materialuttryck, anslutningen mellan tak och vägg utan utskjutande taköverhäng samt de runt hörnen löpande takgesimsarna.

I kvarteret Rekylen utefter Artillerigatan på A7-området startade 2000-talets byggnadsrusch efter en lång period av historiskt låg byggnadsaktivitet. Byggnaderna i området har utförts av Wisab Bygg AB, en lokalt ny aktör som ofta arbetar med en regionalt inspirerad arkitektur i en postmodernistisk tradition.

Takfall, byggnadsvolymens proportioner och fönstersättning, ofta med stora glasytor har influerats av den traditionella stenhusrarkitekturen. Byggnaderna ligger tätt på små tomter.

I kvarteret Gelbgjutaren på Terra Nova syns tendenserna i 2000-talets villatrend. Här finns en stor variation av villatyper liksom fallet var under 1990-talet.

1900

1910

1920

1930

1940

1950

1960

1970

1980

1990

2000

1900

1910

1920

1930

1940

1950

1960

1970

1980

1990

2000

Kvarteret Stensoppen i Östra Vi. Den moderna arkitekturens enkla och avskalade former och tydliga redovisning av materialval utgör bra förutsättningar till diskreta tillägg i äldre miljöer. Att vi är vana med formen sedan 1930-talets funktionalism spelar också roll för att vi upplever tillskotten som harmoniska i våra äldre miljöer. Byggnaden till höger på bilden, Follingboväg 7 är ett sådant exempel.

Gelbgjutaren. Även kataloghusen kan idag fås med en något mer regional karaktär i förhållande till hur situationen varit sedan 1980-talet.

Karaktärsdrag villor

Ursprungliga byggnadsdelar och material som är viktiga att bevara

- Takform och takfotsutformning
- Takmaterial såsom tegel och plåt
- Skorstenar
- Fasadmaterial såsom puts, tegel eller träpanel
- Balkonger och räcken
- Entréer och ytterdörrar
- Färgsättning
- Tomtstruktur och tomtavgränsning

Förhållningsätt

- Nya fönster och dörrar ska anpassas till befintliga.
- Var noga med att behålla detaljerna vid en fasadrenovering t ex putsstruktur, paneldimensioner och tegeltyp.
- Tillbyggnader skall ha hög arkitektonisk kvalitet och vara anpassade till den befintliga karaktären.

Att tänka på inför en planerad förändring

- Finns det något skrivet om byggnadens historia? Ingår den i något inventeringsmaterial? Är den utpekad som särskilt värdefull enligt PBL 3 kap § 12? Fråga på Stadsarkitektkontoret eller Gotlands museum!
- Vilken byggnadskategori representerar byggnaden?
- Vilka originalmaterial finns i exteriörer (fönster, dörrar, puts m m)?
- Finns det några detaljer och uttryck som är speciellt intressanta ur ett byggnadshistoriskt perspektiv?
- Ska fasadmaterial bytas - hur är ursprunglig puts eller panel utformad vad gäller struktur och dimensioner?
- Ska takmaterial bytas - vad är lämpligt för den aktuella byggnadstypen? På vilket sätt är plåttaket lagt eller vilken utformning har teglet?
- Ska fönster bytas - vad är lämpligt för den aktuella byggnadstypen? Vilken spröjsindelning passar? Obs! Det ska vara fasta spröjs!
- Ska dörrar bytas - vilken är lämplig för den aktuella byggnadstypen?
- Ska fasaden färgas om - vad är lämpligt för den aktuella byggnadstypen?
- Har området en sammanhållen karaktär? Hur påverkar en tillbyggnad byggnaden, tomten och området som helhet?

Litteraturtips

- Staden utanför murarna - Lars Bäckman & Fredrik Blomgren
- Svenska bostadsgårdar 1930-59 - Bengt Persson & Agneta Persson
- Förändra varsamt - Riksantikvarieämbetet red. Nilsson, Samuelsson
- Den svenska trädgårdsstaden - Johan Rådberg
- Villaträdgårdens historia - Åsa Wilke
- Stadsplanering i Sverige - Kell Åström
- Tips och råd om byggnadsvård - Göran Gudmundsson
- Landtmannabyggnader - Charles Emil Löfvenskiöld
- Dags att renovera, var rädd om detaljerna - Lena Sjöström Larsson och Kerstin Wegeni-Wasberg
- Så byggdes husen 1880-2000 - Cecilia Björk
- Sekelskiftets byggteknik - Cecilia Björk
- Trähus - en handbok - Andreas af Malmborg & Johan Månsson
- Hur man renoverar gamla hus - Göran Gudmundsson
- Att bygga ett land - Arkitekturmuseet/Byggforskningsrådet
- "Kataloghuset", det egna hemmet i byggsats - Byggförlaget

Framtaget av Gotlands Museum och Stadsarkitektkontoret, Gotlands kommun ● 2008-2009

Foto: Jörgen Renström, Gotlands Museum och Niclas Fredriksson, stadsarkitektkontoret